

บทที่ 4

กระบวนการผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์ชุดโลกสลัปสี

ในการศึกษากระบวนการผลิตรายการ ของสารคดีโลกสลัปสี เพื่อที่จะนำข้อมูลที่ได้ไปทำการวิเคราะห์ "ปัจจัย" ต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อกระบวนการผลิตนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทราบถึงที่มาของแนวนโยบาย วัตถุประสงค์ และการดำเนินงานในอดีตขององค์กรผู้ผลิตรายการก่อน เพื่อที่จะได้ทราบว่า มีแรงผลักดันใดบ้างที่ส่งผลให้ "บริษัทแปซิฟิก อินเตอร์ คอมมิวนิเคชั่น จำกัด" ดำเนินการผลิตรายการสารคดีโลกสลัปสี

ความเป็นมาขององค์กรผู้ผลิตรายการสารคดีโลกสลัปสี

จุดเริ่มต้นของ "บริษัทแปซิฟิก อินเตอร์ คอมมิวนิเคชั่น จำกัด" นั้น มาจากการที่ ดร.สมเกียรติ อ่อนวิมล ซึ่งขณะนั้นรับราชการเป็นอาจารย์อยู่ที่คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้เข้าไปรับจ้างดูแลการผลิตข่าว และเป็นผู้อ่านข่าวในรายการ "ข่าวทันโลก" ซึ่งออกอากาศทางช่อง 9 อ.ส.ม.ท. ในช่วงเวลา 23.35-24.00 น. ของวันจันทร์ถึงวันศุกร์ เมื่อต้นปี พ.ศ.2528 และเมื่อรายการได้รับความนิยมอย่างสูง ทางผู้บริหารช่อง 9 อ.ส.ม.ท. จึงได้เสนอให้ ดร.สมเกียรติ เข้าไปรับจัดทำข่าวประจำวันในภาคข่าว 20.00 น. ให้กับสถานี

ดร.สมเกียรติ จึงได้ติดต่อ คุณบีบี มาลากุล ณ อยุธยา ซึ่งในขณะนั้นมีตำแหน่งเป็นที่ปรึกษาผู้อำนวยการ อ.ส.ม.ท. เพื่อขอความสนับสนุนทางการเงิน และได้ก่อตั้งบริษัทแปซิฟิกฯ ขึ้นมา ในปลายปี พ.ศ.2528 โดย ดร.สมเกียรติ รับตำแหน่งเป็นกรรมการผู้จัดการ และได้ทำสัญญาับผลิตรายการข่าวให้กับช่อง 9 อ.ส.ม.ท. เป็นเวลา 5 ปี ต่อเนื่องกันสิ้นละ 5 ข่าว รวมทั้งจัดทีมผู้อ่านข่าวขึ้นมาด้วยตนเอง ซึ่งช่อง 9 ก็ได้ให้ผลตอบแทนเป็นเวลาขายโฆษณาแก่บริษัทฯ ถึง

วันละ 2 นาทีครึ่ง เพื่อให้บริษัทนำรายได้ส่วนนี้ไปใช้เป็นเงินทุนส่วนหนึ่งในการดำเนินงานผลิตรายการข่าว

ข่าวภาค 20.00 น. ซึ่งจัดเสนอโดยบริษัทแปซิฟิกา นั้น นับว่าได้รับความนิยมน้อยอย่างสูงมากในครั้งนั้น เนื่องจากเป็นรายการข่าวใน "รูปแบบใหม่" ที่มีความกระชับรวดเร็วและมีสีสันในการนำเสนอ แตกต่างไปจากรูปแบบเดิมๆ ของรายการข่าวที่เคยมีมา โดยมุ่งนำเสนอข่าวในเชิงเจาะลึก [Interpretative News Reporting] และให้รายละเอียดของข่าวอย่างชัดเจน โดยใช้วิธีการนำเสนอหลายรูปแบบ อาทิ การรายงานข่าวจากสถานที่จริง, การให้ผู้อ่านข่าวรายงานข่าวด้วยสีลาที่เป็นกันเองกับผู้ชมที่บ้านโดยอาจมีการวิพากษ์วิจารณ์บ้างเล็กน้อย และบางครั้งก็มีการหยอกล้อรับส่งกันระหว่างผู้อ่านข่าวเพื่อให้นำติดตามชมมากยิ่งขึ้น

วิธีการ "ขายความแปลกใหม่" เหล่านี้ ทำให้รายการข่าวของช่อง 9 ได้รับความนิยมนอกจากผู้ชมสูงมาก ส่งผลให้บริษัทแปซิฟิกาสามารถนำผลตอบแทนจากการขายเวลาโฆษณา ไปพัฒนาและขยายบริษัทได้ในระยะเวลาอันสั้น แต่เนื่องจากต้นทุนที่ค่อนข้างสูงในการผลิตรายการข่าว จึงทำให้บริษัทต้อง "ขยายการผลิตรายการโทรทัศน์" ไปสู่นานอื่นๆ อาทิ รายการ "สารคดีโลกสลบสี" หรือรายการ "แนวทอล์คโชว์" ที่นี้ช่อง 9" เพื่อนำผลกำไรมาสนับสนุนการดำเนินงานของบริษัท ซึ่งก็ปรากฏว่ารายการเหล่านี้ได้รับความนิยมจากผู้ชมเป็นอย่างมาก และสามารถทำรายได้หลักให้กับบริษัทได้อย่างที่คาดหมายไว้

"ความกล้า" ที่จะนำเสนอข่าวในหลายๆแง่มุม ทำให้บริษัทมักได้รับผลกระทบจากความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับ "สถาบันการเมือง" อยู่เสมอ โดยเฉพาะตัวดร. สมเกียรติเอง ก็ได้รับการเพ่งเล็งจากผู้มีอำนาจบางคน ทำให้การเมืองเริ่มเข้ามาแทรกแซงการทำงานของบริษัทเป็นระยะๆ

ในที่สุดก็ถึง "จุดเปลี่ยนแปลง" ครั้งสำคัญ ที่ส่งผลกระทบต่อบริษัทแปซิฟิกา เมื่อ ร.ต.อ. เฉลิม อยู่บำรุง เข้ามารับตำแหน่งรัฐมนตรีประจำ

สำนักนายกรัฐมนตรี และเป็นผู้ควบคุมดูแลช่อง 9 อ.ส.ม.ท. โดยตรง ได้ยกเลิกสัญญาการทำข่าวของบริษัทแปซิฟิคฯลงเมื่อปลายปี พ.ศ. 2531 (ทั้งที่ยังเหลืออายุสัญญาอีก 2 ปี) โดยอ้างเหตุผลว่า "การดำเนินงานของบริษัทแปซิฟิคฯขัดกับคำสั่งของกรม. ที่ห้ามเอกชนทำข่าวให้กับ อ.ส.ม.ท." (เหตุผลเบื้องลึกลงนั้นคือ ร.ต.อ. เณลิม ต้องการให้ช่อง 9 ผลิตข่าวด้วยตนเอง เพียงเพราะอาจจะทำรายได้มาก เช่นเดียวกับการดำเนินงานของบริษัทแปซิฟิคฯ) การยกเลิกสัญญาในครั้งนั้นจึงทำให้บริษัทต้องถอนรายการทั้งหมดออกจากช่อง 9 อ.ส.ม.ท. ไปในที่สุด

ไม่นานนัก บริษัทแปซิฟิคฯก็ได้รับข้อเสนอจากช่อง 7 สี ให้เช่าเวลาออกอากาศและผลิตรายการ "ที่นี่กรุงเทพฯ" รวมทั้งรายการ "ทุ่งหญ้าป่าใหญ่" ส่วนการผลิตข่าวโทรทัศน์ของบริษัทก็ต้องหยุดชะงักไปโดยปริยาย จะมีก็แต่เพียง ดร. สมเกียรติ เท่านั้นที่ได้เข้าร่วมเป็นผู้ควบคุมการผลิตและอ่านข่าวให้กับช่อง 7 ราว 1 เดือน ก่อนที่จะเกิดความขัดแย้งในการรายงานข่าวกับ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช จนทำให้ดร. สมเกียรติ ต้องตัดสินใจลาออก และต่อมาไม่นาน ช่อง 7 ก็ได้บอกเลิกสัญญา ทำให้บริษัทแปซิฟิคฯต้องถอนรายการทั้งหมดออกมา และพบกับมรสุมใหญ่อีกครั้ง

ในช่วงนี้บริษัทได้ให้ความร่วมมือกับสถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทย ช่อง 11 กรมประชาสัมพันธ์ ในการผลิต "รายการ 11 คำ" ซึ่งเป็นรายการเชิงสาระความรู้ รวมทั้งได้นำเอา "สารคดีโลกสลับสี" และรายการ "ทุ่งหญ้าป่าใหญ่" มาออกอากาศซ้ำอีกครั้ง [Re-Run]

ในปี พ.ศ. 2532 สถานีวิทยุโทรทัศน์กองทัพบกช่อง 5 ได้เปิดคัดเลือกบริษัทเอกชน เพื่อเข้าร่วมผลิตรายการข่าวโทรทัศน์ ภาคว. 20.00 น. ให้กับสถานี ซึ่งบริษัทแปซิฟิคฯก็ได้ร่วมยื่นข้อเสนอในครั้งนี ภายใต้อำนาจ "บริษัทอีเอ็มนิวส์ จำกัด" [EM NEWS] และได้รับการคัดเลือกให้ทำสัญญาผลิตรายการข่าวเป็นเวลา 3 ปี บริษัทแปซิฟิคฯจึงรอดพ้นจาก "วิกฤตการณ์" ได้อีกครั้งหนึ่ง และยังได้ยื่นข้อเสนอขอเช่าเวลาออกอากาศเพิ่มเติม เพื่อผลิตรายการ "ที่นี่กรุงเทพฯ" และรายการในแนวสารคดีอีกหลายรายการ พร้อมกับเปิดมิติใหม่ในวงการโทรทัศน์โดยทำสัญญา

ชื่อข่าวโทรทัศน์ และรายการสารคดีจากสำนักข่าวและสถานีโทรทัศน์ต่างประเทศ อาทิ CNN (อเมริกา), BBC (อังกฤษ), NHK (ญี่ปุ่น) โดยได้นำมาเสนอในรายการ "HOT LINES" ซึ่งออกอากาศทาง ททบ.5 นอกจากนี้บริษัทยังได้รับความไว้วางใจจากกองทัพบก ให้ดำเนินการปรับปรุงรูปแบบการนำเสนอรายการ "สนทนาปัญหาบ้านเมือง" บุคใหม่ อีกด้วย

ปลายปี 2532 บริษัทแปซิฟิกา ก็ได้เริ่มบุกเบิกงานผลิตรายการสารคดีอย่างจริงจัง โดยนอกจากจะนำมาออกอากาศในประเทศไทยแล้ว ยังมีเป้าหมายเพื่อผลิตสารคดีคุณภาพ ซึ่งสามารถส่งไปขายยังต่างประเทศได้อีกด้วย โดยเริ่มที่ "สารคดีโลกสลับลี" มีเนื้อหาเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมและธรรมชาติวิทยา ซึ่งต้องอาศัยงบประมาณในการผลิตที่สูงมาก แต่บริษัทแปซิฟิกา ก็ได้รับการสนับสนุนจาก "ธนาคารไทยพาณิชย์" ด้วยดีตลอดมา ถึงปีละประมาณ 10 ล้านบาท และยังได้รับความนิยมจากผู้ชมทั่วไป ยิ่งไปกว่านั้นยังได้รับคัดเลือกให้เป็นผู้ผลิตรายการร่วม [Co-Producer] ของบริษัทผู้ผลิตรายการโทรทัศน์จากอังกฤษในการผลิตสารคดีเรื่อง "The last tree in Thailand" เพื่อไปออกอากาศทางช่อง 4 ของอังกฤษ ซึ่งก็นับเป็นสิ่งที่น่าภาคภูมิใจอย่างยิ่ง

นอกจากนี้ บริษัทายังได้ดำเนินการผลิตรายการ สารคดีน้ำ, สารคดีธรรมชาติ และสารคดีพิเศษ เนื่องในวันสำคัญๆ อีกมากมาย รวมทั้งได้เล็งเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์สภาพแวดล้อม เกิดเป็นรายการสนทนา ชื่อ "เผชิญหน้าสภาวะแวดล้อม" ตามมา ในราวปี พ.ศ.2534 รวมถึงรายการสนทนาที่มีชื่อว่า "เช้าวันนี้" บอกเล่าถึงข่าวสารและสาระ ทาง ททบ.5 ต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2538)

เมื่อใกล้จะหมดสัญญาผลิตรายการข่าวกับ ททบ.5 กลุ่มบริษัทแปซิฟิกา ก็ได้ริเริ่มการปฏิวัติรายการวิทยุในรูปแบบใหม่ คือ รายการเฉพาะข่าวสารและการจราจร ทางสถานีวิทยุ FM.100 MHz หรือที่เรียกกันว่า "จส.100" เพื่อช่วยบรรเทาปัญหาต่างๆ ของประชาชนในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ทั้งนี้

โดยมีทีมงานกลุ่มเดิม ซึ่งเชี่ยวชาญงานทางด้านการสื่อสารมวลชน โดยเฉพาะงานข่าวโทรทัศน์ มาเป็นหลักในการดำเนินงาน ซึ่งก็สามารถทำให้รายการได้รับความนิยมสูงสุดในช่วงระยะเวลาหนึ่งที่เดียว และยังคงได้รับความสนใจจากกลุ่มผู้ฟังเป้าหมาย ที่เป็นผู้ใช้รถใช้ถนน ต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2538) เช่นเดียวกันกับอีกหลายรายการ

ในช่วงต้นปีพ.ศ.2537 บริษัทแปซิฟิคฯ ก็ยังคงดำเนินการผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์และรายการวิทยุ รวมทั้งรายการทอล์คโชว์ที่ชื่อว่า "ที่นี่กรุงเทพฯ" โดยได้เพิ่มความหลากหลายเข้าไป กลายเป็นการผลิตรายการสดจากสถานที่จริงในแต่ละจังหวัด โดยเรียกชื่อรายการตามจังหวัดนั้นๆ อาทิ รายการที่นี่เชียงใหม่ รายการที่นี่สุพรรณบุรี เป็นต้น แต่ก็ไม่อาจเรียกความนิยมจากผู้ชมกลับมาได้เช่นที่เคยเป็นมา ซึ่งก็อาจเนื่องมาจากเนื้อหา รูปแบบ และตัวผู้ดำเนินรายการ ที่ไม่สามารถสร้างแรงดึงดูดใจได้ทัดเทียมกับรายการอื่นๆ

ปัจจุบัน บริษัทแปซิฟิคฯ ได้ขยายงานทางสื่อวิทยุออกไปเป็นการจัดตั้ง "ศูนย์ข่าวแปซิฟิค" เพื่อผลิตข่าวสั้นทุกคืนชั่วโมง ออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงในเครือกองทัพบกทุกแห่งอีกด้วย รวมทั้งยังผลิตรายการ "รายงานแปซิฟิค" ทางช่อง 9 อ.ส.ม.ท. และรายการ "ตามล่าหาความจริง" ทาง ททบ.5 ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะสร้างสรรคงานข่าวในเชิงเจาะลึก [Investigative News] อันถือได้ว่าเป็นจุดกำเนิดและเอกลักษณ์ของบริษัท ซึ่งปัจจุบัน (พ.ศ.2538) รายการ "ตามล่าหาความจริง" เป็นรายการชั้นนำรายการหนึ่งของ ททบ.5 ที่มีอัตราความนิยม [Rating] ค่อนข้างสูง เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย และยังเป็นต้นแบบให้เกิดรายการในรูปแบบใกล้เคียงกันตามมาอีกหลายรายการ

* ก่อนหน้าที่จะมีชื่อเสียงในวงการโทรทัศน์ กลุ่มบริษัทแปซิฟิคฯ ได้เคยดำเนินธุรกิจด้านการจัดรายการวิทยุภายใต้ชื่อ "บริษัทแปซิฟิค คอร์ปอเรชั่น จำกัด" และธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์ (นิตยสารดิฉัน) ภายใต้ชื่อ "บริษัทแอดวานซ์ พับบลิชิง กรุ๊ป จำกัด" และประสบความสำเร็จเรื่อยมา

จากข้อมูลเกี่ยวกับความเป็นมาและแนวนโยบายในการดำเนินงานของ "องค์กรผู้ผลิตรายการ" ที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้นจะเห็นได้ว่าเนื้อหาของรายการทุกรูปแบบที่บริษัทแปซิฟิกผลิตขึ้น ก็ยังคงความเป็น "สาระ" เนื่องด้วยมีจุดเริ่มต้นมาจากการเป็นผู้ผลิตรายการข่าวและสารคดี จนมีประสบการณ์ และความชำนาญ เป็นอย่างดี จึงทำให้บริษัทยังคงต้องการรักษาเอกลักษณ์เฉพาะของตนไว้ต่อไป ดังนั้น "โลกสลัปส์" จึงเป็นรายการหนึ่งซึ่งถือกำเนิดขึ้นตามภูมิหลังและประสบการณ์ในสายงานที่เกี่ยวข้อง ขององค์กร และต่อไปนี้จะได้กล่าวถึง "จุดกำเนิดของแนวความคิดหลัก" ในรายการดังกล่าว เพื่อความชัดเจนยิ่งขึ้นต่อการทำความเข้าใจ ก่อนที่จะพิจารณาถึง "โครงสร้างขององค์กรผู้ผลิต" ในลำดับต่อไป

จุดกำเนิดแนวคิดหลักของรายการสารคดีโลกสลัปส์

รายการสารคดีชุด "โลกสลัปส์" นั้น เริ่มต้นที่ทั้งฝ่ายผู้ผลิตและผู้สนับสนุนรายการ ต่างก็มีแนวคิดในการสร้างสรรค์งานเพื่อสังคม โดยเมื่อ ดร.สมเกียรติ อ่อนวิมล กรรมการผู้จัดการบริษัทแปซิฟิก ผู้ที่ได้รับการยอมรับกันทั่วไปว่าประสบความสำเร็จในการปฏิวัติรายการข่าวโทรทัศน์ของไทย และคุณชนินทร์ ชมะโชติ ช่างภาพสารคดีและรายงานพิเศษในขณะนั้น ได้ร่วมกันคิดสร้างสรรค์และผลักดันให้เกิดงานสารคดีคุณภาพโดยฝีมือของคนไทย ดังเช่นที่ ดร.สมเกียรติได้ยืนยันถึงที่มาของแนวคิดดังกล่าว

... โดยปกติในการบริหารงานของบริษัทฯ คุณปีย์จะปล่อยให้ เป็นหน้าที่ของผม ซึ่งยุคแรกๆ ก็ล้มลุกคลุกคลาน มีผมกับต้อม (คุณชนินทร์) ที่ช่วยกันคิด ช่วยกันผลักดันให้งานเกิดขึ้น เพียงเพราะอยากทำสารคดีที่ตีๆสักชุดหนึ่ง หลังจากได้เคยทำรายงานพิเศษชุด "ตามรอยรัชกาลที่ 5" ที่นอร์เวย์มาแล้ว นั่นเป็นจุดกำเนิดความคิดในการทำโลกสลัปส์ของผม ¹

¹ สัมภาษณ์ สมเกียรติ อ่อนวิมล, กรรมการผู้จัดการบริษัทแปซิฟิก อินเทอร์เน็ต คอมมิวนิเคชั่น จำกัด, 7 พฤษภาคม 2538.

ทางด้านคุณชนินทร์ ชมะโชติ ผู้ควบคุมการผลิตรายการ "โลกสลัปส์"
ได้กล่าวย้อนถึงที่มาของแนวคิดก่อนการผลิตรายการ ดังนี้

...วันหนึ่งอาจารย์ (ดร.สมเกียรติ) เดินเข้ามาบอกพี่ว่าอยากจะทำสารคดี
เองบ้าง เพื่อให้เป็นฝีมือของคนไทยล้วนๆ ซึ่งอาจเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต ศิลป
วัฒนธรรม หรือสิ่งแวดล้อม อะไรทำนองนี้ ... พี่ก็รีบมาคิดต่อเพราะอยาก
จะทำอยู่แล้ว หลังจากเคยทำรายงานพิเศษชุดตามรอยรัชกาลที่ 5 ที่นอร์เวย์
มาก่อน และอีกอย่างก็คือเท่าที่เคยติดตามดูสารคดีของต่างประเทศ ถ้าเทียบ
กันแล้ว คิดว่าเราก็น่าจะทำได้ ... ช่วงที่คิดนั้นกำลังตระเวนทำสารคดีชุด
เกษตรดินดำ (ดินดำน้ำชุ่ม) อยู่ พอว่างก็เริ่มคิดเฉพาะชื่อเรื่องที่ยากทำไว้
ก่อนประมาณ 60 เรื่อง แล้วมาขยายความเสนอแบงก์ [Bank] ที่หลัง ร่วม
กับคนอื่นๆ ²

ภายหลังจากที่เริ่มเกิดแนวความคิดดังกล่าว ดร.สมเกียรติ อ่อนวิมล
ก็ได้ถ่ายทอดให้แก่คุณปิยะ มาลากุล ณ อยุธยา ในฐานะเจ้าของบริษัทฯ ซึ่งมีความ
สามารถสูงในการจัดหาเงินทุนมาอุดหนุนการปฏิบัติงานและที่สำคัญยังมีสายสัมพันธ์
อันดีกับนักธุรกิจและผู้บริหารองค์กรหลายต่อหลายแห่งด้วยกัน โดยเฉพาะมีความ
สนิทสนมคุ้นเคยเป็นอย่างดี กับ คุณธารินทร์ นิมมานเหมินท์ ซึ่งขณะนั้นยังดำรง
ตำแหน่งเป็นกรรมการผู้จัดการของธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด ดร.สมเกียรติ ได้
กล่าวถึงเหตุการณ์ในช่วงนั้นว่าคุณปิยะได้ไปพบปะพูดคุยกับคุณธารินทร์ในขณะพักผ่อน
ด้วยกันที่หัวหิน ปรากฏว่าได้ผลเป็นที่น่าพอใจ คือคุณธารินทร์ยอมอนุมัติวงเงินสนับสนุน
สนับสนุนสิบล้านบาทต่อปี หลังจากนั้นดร.สมเกียรติ และทีมงานก็ได้ร่วมกันนำเสนอ
โครงการต่อผู้บริหารธนาคารในลำดับต่อมา

² สัมภาษณ์ ชนินทร์ ชมะโชติ, ผู้บุกเบิกและควบคุมการผลิตรายการ
สารคดีโลกสลัปส์, 20 มีนาคม 2536.

นอกจากนี้ คุณลาคราม เลิศวิทยาประสิทธิ์ ในฐานะผู้อำนวยการฝ่ายการตลาดของบริษัทแปซิฟิคฯ ยังได้เพิ่มเติมข้อมูลเท่าที่ทราบจาก คุณปิยะ มาลากุล ณ อยุธยา ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการติดต่อประสานกับธนาคารไทยพาณิชย์ว่า ทางธนาคารเองนั้น ต้องการสร้างภาพลักษณ์ และอยากจะเผยแพร่เรื่องราวด้านศิลปวัฒนธรรม หรือสิ่งแวดล้อมของประเทศไทยอยู่แล้ว เมื่อคุณปิยะไปคุยกับคุณธารินทร์ ก็เลยอนุมัติได้โดยง่ายดายไม่มีปัญหา และทราบว่าต่อมาก็ได้ดำเนินการติดต่อกับคุณบรรณวิทย์ บุญญรัตน์ แทน

สืบเนื่องจากแนวความคิดของผู้บริหารบริษัทฯ และผู้สนับสนุนรายการดังกล่าว จึงผลักดันให้ความต้องการผลิตผลงานสารคดีคุณภาพของ ดร.สมเกียรติ อ่อนวิมล และทีมงานบุกเบิกซึ่งเคยประสบความสำเร็จในการผลิตสารคดีพิเศษ "ตามรอยรัชกาลที่ 5" ณ ประเทศนอร์เวย์ ประกอบกับการได้เคยติดตามศึกษาสารคดีต่างประเทศ ทั้งของ CNN และ NHK มาพอสมควร สามารถปรากฏเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนขึ้นมาได้ โดยเฉพาะคุณชนินทร์นั้น ยืนยันว่าประกายความคิดในการผลิตถูกจุดขึ้นมาจากประสบการณ์ และความสนใจส่วนตัวอย่างแท้จริง ไม่มีเหตุผลอื่นใด สำหรับประสบการณ์ดังกล่าวก็เช่น ได้เคยอ่าน และเคยได้ยินเรื่องราวเกี่ยวกับสิบสองปันนามาก่อน ก็อยากจะรู้ต่อไปว่าอยู่ที่ไหน และมีความเป็นอยู่อย่างไรกันบ้าง จึงเป็นที่มาของชื่อและเค้าโครง ทั้ง 60 เรื่องดังกล่าว ซึ่งก็ได้จำกัดว่าต้องเป็นการนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับเมืองไทยเท่านั้น หากแต่รวมถึงแง่มุมบางอย่างที่น่าสนใจของเพื่อนบ้านใกล้เคียง หรือดินแดนอื่นอันอาจมีความเกี่ยวพันทางสายเลือด สายสัมพันธ์ กับชาวไทย เช่น อาณาจักรล้านช้าง หรืออาณาจักรเชียงตุง เป็นต้น อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะไม่ได้นำเอาแนวคิดที่วางไว้ทั้งหมดมาผลิตเป็นผลงานในสารคดีชุดโลกสลัปส์ แต่ก็ได้นำเอาส่วนที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม หรือธรรมชาติวิทยา มาดำเนินการผลิตเป็นสารคดี ชุด "ธรรมชาติ" ซึ่งควบคุมการผลิตโดย คุณวิชัย อุดมพงษ์ลักษณะ และคุณภูเก็ท กาญจนะวณิชย์ ในเวลาต่อมา (ชนินทร์ ชมะโชติ, สัมภาษณ์)

นอกจากนี้คุณลาคราม เลิศวิทยาประสิทธิ์ ยังได้กล่าวเพิ่มเติมถึงที่มา และนโยบายหลักของการผลิตรายการสารคดีโลกสลัปส์ ในอีกแง่มุมหนึ่งว่า

"ทีมงานของเรามีประสบการณ์ และความสามารถไม่แพ้ต่างประเทศเลย ดังนั้น การจะผลิตสารคดีคุณภาพ คงไม่เหลื้อปากว่าแรง แต่มโนอนาคตยังอาจส่งไปขาย ในต่างประเทศได้อีกด้วย ... เรายึดหลักว่าไม่ต้องการผลกำไร แต่ทำเพื่อโชว์ [Show]ฝีมือของคนไทย และสร้างชื่อเสียงมากกว่า"

เหล่านี้ล้วนแสดงถึงความเชื่อมั่นในคุณสมบัติของ "ผู้ประกอบการวิชาชีพสื่อ" [Media Professional] ที่มีลักษณะเป็น "มืออาชีพ" หรืออย่างน้อย ก็กำลังอยู่ในระหว่างการเตรียมพร้อมจะเป็นมืออาชีพในอนาคตข้างหน้า เป็นการมองการณ์ไกล ในฐานะขององค์กรด้านสื่อสารมวลชนที่พร้อมจะผลิตผลงานดีๆ เพื่อมอบเป็นการตอบแทนสังคม มากกว่าคาดหวังผลกำไรแต่เพียงอย่างเดียว

ดังนั้น ที่มาของ "แนวคิดหลัก" ในการผลิตสารคดีชุดโลกสลบสีในขณะนั้น จึงอาจสรุปได้ว่า เนื่องมาจากองค์ประกอบหลัก 2 ประการ ดังนี้

1. กระแสโลก [Globalization]

พิจารณาได้ใน 2 ประเด็น คือ

- การตื่นตัวในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม
- ความสามารถในการผลิตสารคดีคุณภาพของต่างประเทศ

ปัจจัยดังกล่าวข้างต้น มีส่วนผลักดันให้ผู้บริหารระดับสูงขององค์กร [Organization Leader] และ ผู้ให้การสนับสนุนด้านการเงิน [Financial Backer] สนใจที่จะสนับสนุนการผลิตรายการสารคดีที่เอื้อประโยชน์ต่อประชาชน มีความทันสมัย, มีคุณภาพใกล้เคียง หรือทัดเทียมกับต่างประเทศ และที่สำคัญคือ เป็นส่วนที่สามารถเสริมสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้เกิดแก่องค์กรได้โดยง่าย

2. ผู้ประกอบวิชาชีพสื่อ [Media Professional]

จากความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ส่วนตัว ที่ทีมงานแต่ละคนมีอยู่ บวกเข้ากับทัศนคติต่อตนเองและผู้ร่วมงานในทางบวก คือ มีความกล้าและเชื่อมั่นว่าจะสามารถดำเนินงานได้ด้วยดี ทำให้ทีมงานผู้ผลิตสารคดี ของบริษัทแปซิฟิกา ได้พยายามอย่างยิ่งที่จะริเริ่มการวางแผนบุกเบิกงานอย่างหนักนับแต่นั้นเป็นต้นมา และที่สำคัญก็เพื่อพิสูจน์ความสามารถของตนเองในฐานะที่เป็นทีมงานคนไทยล้วนๆ โดยนอกจากจะมุ่งหวังให้คนไทยด้วยกันได้ชื่นชมในฝีมือแล้ว ยังคาดหวังจะบุกเบิกตลาดสารคดีในต่างประเทศ เป็นลำดับต่อไปด้วย นั่นคือ มุ่งให้ความสำคัญกับ "ชื่อเสียง" และ "การยอมรับ" ที่จะตามมาภายหลัง มากกว่ามุ่งเน้นที่ผลกำไรเป็นอันดับแรก

อุดมคติ และประสบการณ์ในการดำเนินงานผลิตสื่อ ของบริษัทแปซิฟิกา ในฐานะที่เป็นองค์กรผู้ผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์ชุดโลกสลัปส์ ตั้งได้กล่าวมานั้น นับเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะผลักดันให้เกิดผลงานคุณภาพสู่สายตาของประชาชน และนอกเหนือจากความเข้าใจเกี่ยวกับที่มา นโยบายหรือวัตถุประสงค์ขององค์กรแล้ว ยังควรจะได้ทราบถึงโครงสร้างในการบริหารงานขององค์กรผู้ผลิตซึ่งดำเนินงานอยู่ภายใต้ระบบใหญ่ของสังคม ทั้งนี้ เพื่อให้การศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยในกระบวนการผลิตรายการ "โลกสลัปส์" มีแนวทางที่เป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น

โครงสร้างภายในขององค์กรผู้ผลิตรายการสารคดีโลกสลัปส์

โครงสร้างภายในของ "บริษัทแปซิฟิกา อินเตอร์ คอมมิวนิเคชั่น จำกัด" ซึ่งมีฐานะเป็น "องค์กรผู้ผลิต" รายการสารคดีโลกสลัปส์ (ในช่วงปี พ.ศ. 2533-2536) อาจสรุปได้ในหลายลักษณะ ดังนี้คือ

1. ในทางกฎหมาย

แบ่งออกเป็น 2 บริษัท คือ "บริษัทอีเอ็มนิวส์ จำกัด" ทำหน้าที่ผลิตรายการข่าวโทรทัศน์ และ "บริษัทแปซิฟิก อินเตอร์ คอมมิวนิเคชั่น จำกัด" ทำหน้าที่ผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์, รายการที่นี้กรุงเทพฯ, รายการเช้าวันนี้, รายการ 11 คำ, รายการเผชิญหน้าสภาวะแวดล้อม รวมทั้งรับผลิตสารคดีพิเศษให้แก่องค์กรต่างๆ โดยมี ดร.สมเกียรติ อ่อนวิมล ดำรงตำแหน่งเป็น "กรรมการผู้จัดการ" รับผิดชอบดูแลควบคุมการบริหารและการดำเนินงานของบริษัททั้งสอง

2. ในทางปฏิบัติ

บริษัททั้งสองจะอยู่ในสถานะเดียวกัน คือ อาจมีการสับเปลี่ยนโยกย้ายบุคลากรระหว่างกัน และบริหารงานเสมือนหนึ่งเป็นบริษัทเดียวกัน โดยมี ดร.สมเกียรติ อ่อนวิมล เป็นผู้ควบคุมดูแลการบริหารงานองค์กร ตลอดจนการกำหนดนโยบายในการผลิตรายการทั้งหมด ส่วนงานด้านสร้างสรรค์รายการ และงานผลิตข่าว จะแบ่งหน่วยผลิตออกไปให้แก่แต่ละรายการดูแลรับผิดชอบกันเอง

3. โครงสร้างย่อยในระดับองค์กร

แบ่งเป็น ฝ่ายการตลาด ฝ่ายบัญชีและการเงิน ดูแลรับผิดชอบในงานเฉพาะส่วนของตนเอง และ ฝ่ายผลิตรายการ ซึ่งประกอบไปด้วย ผู้ควบคุมการผลิต, ผู้กำกับ, ผู้เขียนบท, ช่างภาพ, ผู้ช่วยช่างภาพ, ฝ่ายข้อมูล, ฝ่ายประสานงาน, ฝ่ายศิลป์ และฝ่ายเทคนิค โดยแต่ละตำแหน่งจะแบ่งย่อยออกไปในแต่ละรายการตั้งที่กล่าวมาแล้วข้างต้น สำหรับรายการ "โลกสลัปส์" นั้น อาจไม่จำเป็นต้องมีฝ่ายศิลป์ เนื่องจากเป็นการถ่ายทำนอกสถานที่ และไม่ใช้ฝ่ายเทคนิค เพราะมีช่างภาพและผู้ช่วยฯ ที่คอยดูแลรับผิดชอบเฉพาะในส่วนของตนเองอยู่แล้ว แต่ที่อาจจะเพิ่มเติมจากโครงสร้างขององค์กรก็คือ เจ้าหน้าที่ตัดต่อ และกราฟิกคอมพิวเตอร์ ซึ่งมักไม่ได้สังกัดอยู่ในรายการใดโดยเฉพาะ เป็นการช่วยงานกันมากกว่า แต่ต่อมาราวปี 2534 การแบ่งฝ่ายงานจึงเริ่มเป็นรูปเป็นร่างชัดเจนขึ้น

ในส่วนของงาน"ข่าว"นั้น จะมอบหมายให้ผู้สื่อข่าว เป็นหัวหน้าควบคุมดูแลทีมงาน ซึ่งประกอบด้วยช่างภาพ และผู้ช่วยช่างภาพ (พนักงานขับรถ) รวม 3 คน ขณะทำงาน"สารคดี"นั้น นอกเหนือจากผู้ควบคุมการผลิตรายการแล้ว ยังมีผู้เขียนบท ซึ่งถือเป็น"เจ้าของ"งานแต่ละชุด เป็นหัวหน้าทีมเช่นกัน

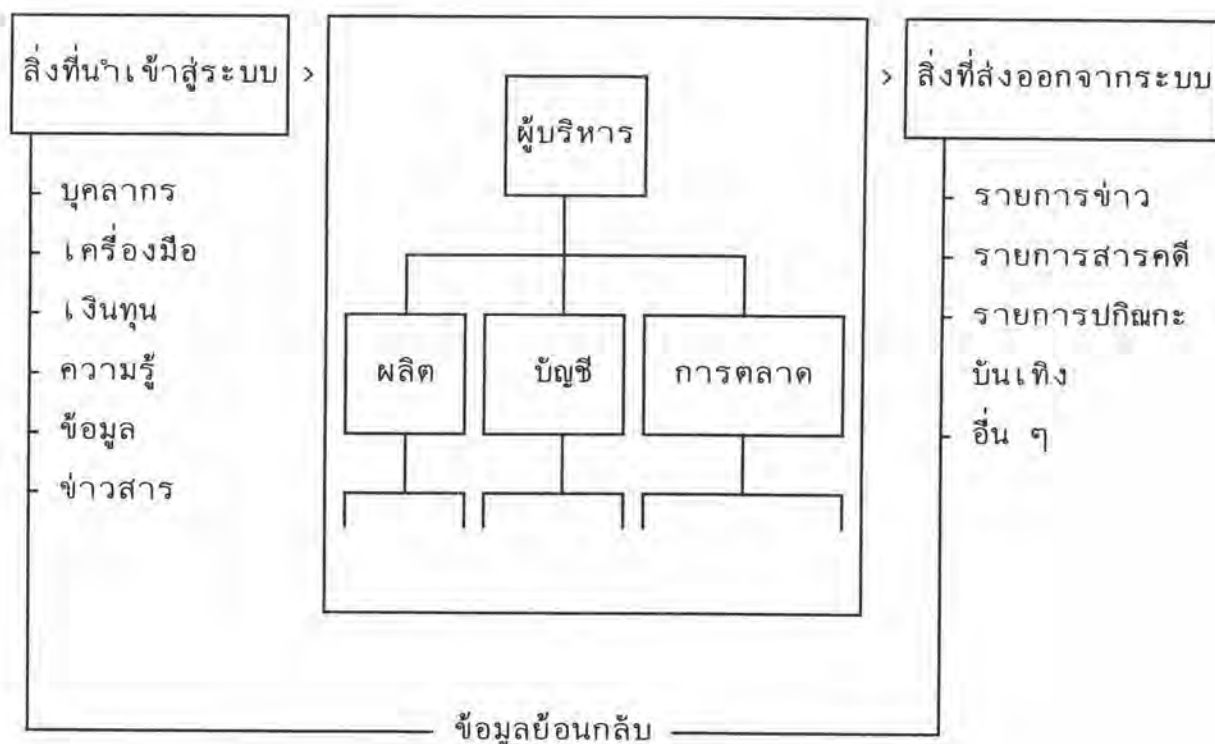
และจากการที่"บริษัทแปซิฟิก อินเตอร์ คอมมิวนิเคชั่น จำกัด" มักจะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา จึงส่งผลให้โครงสร้างภายในของบริษัทฯ ต้องได้รับการปรับเปลี่ยนตามไปด้วยเพื่อให้สอดคล้องกับหน้าที่และความรับผิดชอบของฝ่ายงานต่างๆ ในแต่ละรายการ สำหรับในช่วงปี พ.ศ.2536 ปรากฏโครงสร้างตามความรับผิดชอบงานในแต่ละรายการ ดังนี้

- สารคดีโลกสลัปส์
- สารคดีธรรมชาติ
- สารคดีน้ำ
- สารคดีพิเศษ
- รายการเผชิญหน้าสภาวะแวดล้อม
- ข่าวเกษตรดินค้ำน้ำชุ่ม
- สารคดีต่างประเทศ อาทิ แนนชั่นแนลจีโอกราฟฟิกโซไซตี้

สำหรับโครงสร้างตามหน้าที่ของการปฏิบัติงาน ในฐานะองค์กรผู้ผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์ของ"บริษัทแปซิฟิก อินเตอร์ คอมมิวนิเคชั่น จำกัด" นั้น อาจสรุปเป็นแผนภาพ ดังนี้

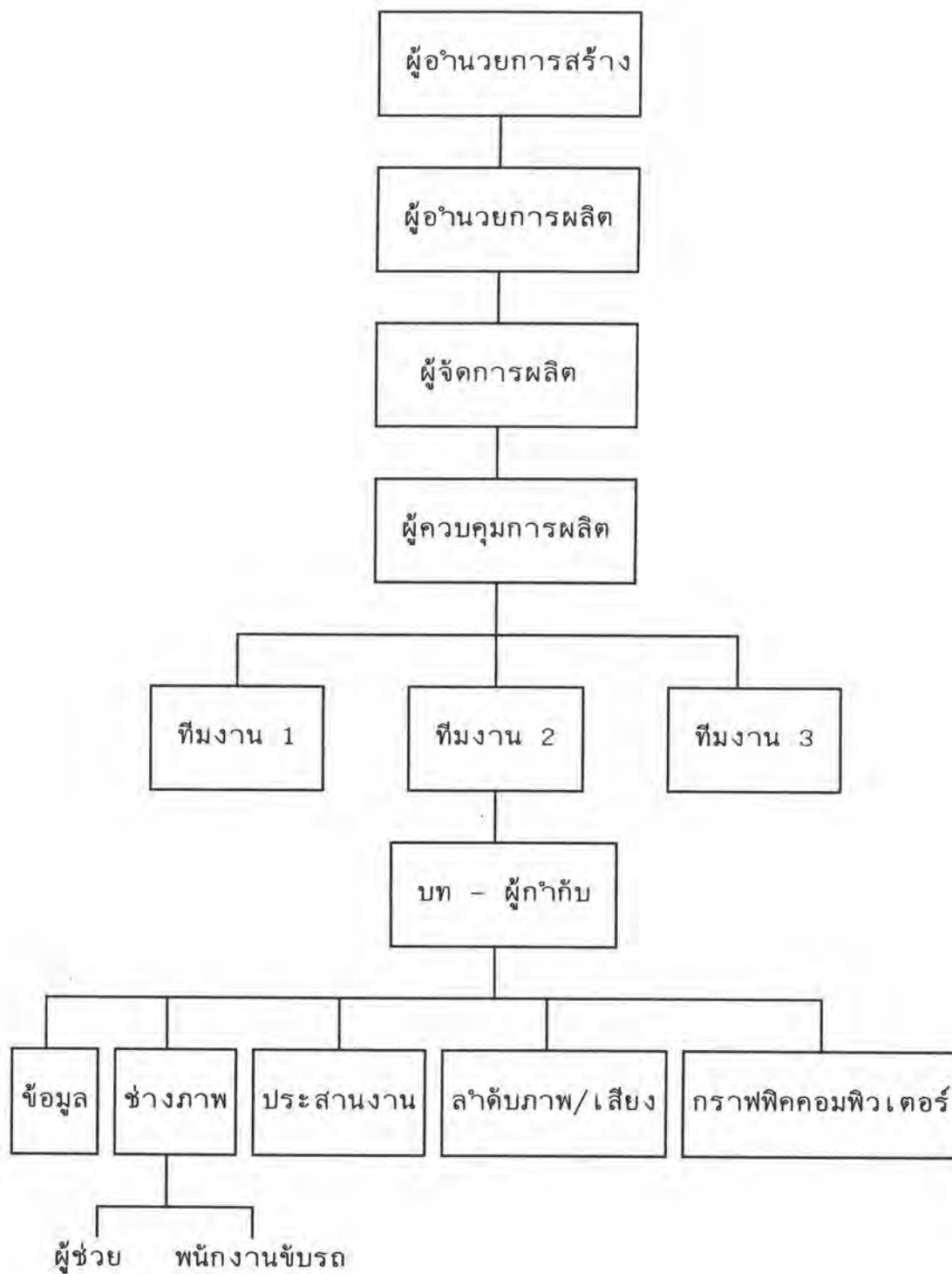
* ล่าสุดคือในช่วงปลายปี พ.ศ.2538 ผู้บริหารคนสำคัญ [Key Man] ของบริษัทแปซิฟิกคือ คร.สมเกียรติ อ่อนวิมล ได้ยื่นใบลาออกต่อคุณเป็ย์ มาลากุล ณ อยุธยา เพื่อไปดำเนินงานก่อตั้งบริษัทเอเชียวิชั่นส์ จำกัด และเข้าปรับปรุงการบริหารงานใน "ฝ่ายข่าว" ของสถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทย ช่อง 11 กรมประชาสัมพันธ์

แผนภาพที่ 5 : ความสัมพันธ์ระหว่างระบบ "โครงสร้างภายใน"
กับ "สภาพแวดล้อมภายนอก"
ของบริษัทแปซิฟิก อินเตอร์ คอมมิวนิเคชั่น จำกัด

จากแผนภาพ แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่าง ปัจจัยภายนอก และ ปัจจัยภายใน ซึ่งต่างก็เชื่อมต่อกัน คือมีการแสวงหาข้อมูลข่าวสาร, เทคโนโลยี และอุปกรณ์การผลิต, การคัดเลือกบุคลากรที่มีความรู้ความชำนาญ รวมถึงการได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณการผลิตจากผู้สนับสนุนรายการภายนอกมาผ่านกระบวนการผลิต และการประสานงานของฝ่ายงานต่างๆในองค์กร ก่อนจะเป็นผลงานในรูปแบบของรายการต่างๆ เผยแพร่ผ่านสื่อโทรทัศน์สู่สายตาของผู้ชม

แผนภาพที่ 6 : โครงสร้างการปฏิบัติงานของสารคดี "โลกสลับสี"

จากแผนภาพที่ 6 ซึ่งแสดงถึง "โครงสร้างการปฏิบัติงาน" ของสารคดีโลกสลัปสี สามารถอธิบายให้ชัดเจนในแต่ละส่วนตามความเกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตรายการของบุคลากรทุกฝ่าย ดังนี้

บุคลากรที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตรายการสารคดีโลกสลัปสี

1. ผู้อำนวยการสร้าง

สำหรับรายการสารคดีชุด "โลกสลัปสี" นั้น หมายถึง "ผู้สนับสนุนรายการ" ซึ่งก็ได้แก่ ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด เป็นองค์กรที่ทำหน้าที่ให้การสนับสนุนด้านงบประมาณ หรือเงินทุนในการผลิต [Financial Backer] ซึ่งในทางปฏิบัติแล้วทางธนาคารฯ เองมิได้มีส่วนในการตัดสินใจคัดเลือกเนื้อหา รูปแบบ หรือเทคนิควิธีในการนำเสนอแต่ประการใด หากแต่เพียงทำหน้าที่ในการพิจารณาอนุมัติเรื่องราวต่างๆ ที่บริษัทฯ เสนอขึ้นไปเท่านั้น (ชนินทร์ ชมะโชติ, สัมภาษณ์)

ผู้รับผิดชอบดูแลการประชาสัมพันธ์โดยรวมของธนาคารไทยพาณิชย์ ซึ่งมีอำนาจตัดสินใจในด้านที่เกี่ยวข้องกับงบประมาณการผลิตรายการ หรือเรื่องที่มีความสำคัญในระดับสูงขึ้นไป ได้แก่ คุณอัญชลีพรรณ อมรวิวัฒน์ และอีกบุคคลหนึ่ง ซึ่งเป็นหัวหน้ากลุ่มสายงานประชาสัมพันธ์ของธนาคารฯ ทำหน้าที่เป็นผู้รับผิดชอบในการประสานงานกับรายการ "โลกสลัปสี" ก็คือ คุณประกิจ จันทราทิพย์ (วิชัย อุดมพงษ์ลักษณ์, สัมภาษณ์)

นอกเหนือจาก "ผู้อำนวยการสร้าง" ซึ่งให้การสนับสนุนด้านเงินทุนในการผลิตรายการแล้ว ยังประกอบไปด้วยกลุ่มบุคคลที่มีฐานะเป็น "ที่ปรึกษา" ได้แก่ คุณปิย์ มาลากุล ณ อยุธยา, คุณธารินทร์ นิมมานเหมินทร์, คร.โอฬารไชยประวัติ (กรรมการผู้จัดการธนาคารไทยพาณิชย์) และคุณบรรณวิทย์ บุญญรัตน์ (ลายคราม เลิศวิทยาประสิทธิ์, สัมภาษณ์)

2. ผู้อำนวยการผลิต

ทำหน้าที่กำกับดูแลในเชิงบริหารงานการผลิตรายการให้เป็นที่ยอมรับ และยอมรับของผู้ชม, ผู้สนับสนุนรายการ, ผู้บริหารสถานี ตลอดจนองค์กรต่างๆ ที่แวดล้อมอยู่ในสังคม นอกจากนี้ยังมีอำนาจในการร่วมพิจารณาคัดเลือกบุคลากร, การอนุมัติเนื้อหา และรูปแบบของรายการ, การตัดสินใจเกี่ยวกับงบประมาณของทีมงานผลิต รวมถึงเรื่องสำคัญต่างๆภายในบริษัทฯ

"ผู้อำนวยการผลิต"รายการสารคดีโลกสลัปส์ ซึ่งได้ริเริ่มบุกเบิก และส่งเสริมให้มีการผลิตรายการนี้มาตั้งแต่ต้น ได้แก่ คร.สมเกียรติ อ่อนวิมล ซึ่งดำรงตำแหน่งกรรมการผู้จัดการ บริษัทแปซิฟิค อินเตอร์ คอมมิวนิเคชั่น จำกัด

3. ผู้จัดการผลิต

จากการที่บริษัทแปซิฟิคฯมีลักษณะการดำเนินงานในรูปของ"องค์กรแบบผู้ประกอบการ" [Entrepreneurship Organization] โดยที่เจ้าของหรือผู้บริหารระดับสูงจะรับผิดชอบดูแลการดำเนินงานทุกขั้นตอนด้วยตนเอง ดังนั้นจึงมีความสัมพันธ์ค่อนข้างใกล้ชิดกับผู้ปฏิบัติงานในทุกระดับ แต่เมื่อองค์กรเติบโตขึ้น การดูแลดังกล่าวก็อาจทำได้ไม่ทั่วถึง คร.สมเกียรติ อ่อนวิมลจึงได้มอบหมายให้"เลขานุการส่วนตัว" คือ คุณนพพร วัฒนาภรณ์ ทำหน้าที่เป็น "ผู้จัดการผลิต" [Operation Manager] รับผิดชอบดูแลการจัดคิวถ่ายทำ, บุคลากร (ช่างภาพ, ผู้ช่วยช่างภาพ และฝ่ายเทคนิค), งบประมาณ และการจัดการทั่วไป ซึ่งถึงแม้ว่าจะไม่มีส่วนรับผิดชอบด้านเนื้อหาและรูปแบบของรายการ แต่ก็ควรจะต้องเป็นผู้ที่มีความรอบรู้ และเข้าใจในเรื่องของลักษณะงานการผลิตพอสมควร

4. ผู้ควบคุมการผลิต

มีหน้าที่ดูแลรับผิดชอบทางด้านงาน"การผลิต"โดยตรง คือพิจารณาถึงความเป็นไปได้ของบุคลากร, เนื้อหา, ข้อมูล, บท, ภาพและเสียง ตลอดจน

การวางแผนงานถ่ายทำในทุกขั้นตอน และเนื่องจากต้องคอยทำหน้าที่ควบคุมดูแล ประสานประโยชน์และเป็นตัวอย่างที่ดี จึงควรจะต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถ และ ประสบการณ์ในงานอาชีพมาอย่างเพียงพอ รวมทั้งได้รับการยอมรับและมอบหมาย จากผู้บริหารบริษัทให้อำนาจในการตัดสินใจสูงพอสมควร

"ผู้ควบคุมการผลิต" สารคดีโลกสลัปส์ ในช่วงปี พ.ศ. 2531-2536 ได้แก่ ชนิินทร์ ชมะโชติ, ธีรภาพ โลหิตกุล, ภูเก็ต กาญจนะวณิชย์ และธนินทร ศิริสัมพันธ์ (ซึ่งโดยปกติจะทำหน้าที่เป็นช่างภาพและผู้ควบคุมการผลิตของทีมงาน "สารคดีพิเศษ" แต่จะมาช่วยงานเฉพาะกิจเมื่อคุณชนินทร์มีงานล้นมือในยุคต้นๆ)

ในยุคเริ่มแรกนั้นมีผู้ทำหน้าที่เป็น "ผู้ควบคุมการผลิต" เพียงคนเดียว คือ คุณชนินทร์ ชมะโชติ แต่ต่อมาภายหลังเมื่อความรับผิดชอบสูงขึ้นก็ต้องแบ่งเบาภาระหน้าที่ให้แก่ "ผู้เขียนบท" บางคน ที่มีประสบการณ์ด้านการผลิตรายการมาแล้ว ลึกระยะหนึ่งเช่นคุณธีรภาพ โลหิตกุล (วิชัย อุดมพงษ์ลักษณ์, ลัมภาษณ์) มาช่วย คำนึงงานในตำแหน่ง "ผู้ควบคุมการผลิต" สารคดีบางชุด ควบคู่กันไปด้วย หรืออีก นัยหนึ่งมีฐานะ เป็นเสมือน "ผู้ช่วยควบคุมการผลิต" ของทีมงานโลกสลัปส์ซึ่งมีอำนาจ การตัดสินใจรองจากคุณชนินทร์ (อาภาไพวรรณ ลัดดากรพันธุ์, ลัมภาษณ์) รวมทั้ง ได้ผลักดันให้ "ผู้ควบคุมการผลิต" จากสารคดีชุดธรรมชาติ (ซึ่งมีเนื้อหาใกล้เคียง กับสารคดีโลกสลัปส์) คือ คุณภูเก็ต กาญจนะวณิชย์ มาทำหน้าที่นี้อีกแรงหนึ่งด้วย ในช่วงกลางปี พ.ศ. 2536 ก่อนหน้าที่คุณชนินทร์จะแยกตัวออกไปตั้งบริษัทขึ้นใหม่ พร้อมกับทีมงานผลิตส่วนหนึ่งของรายการ

5. ผู้เขียนบท-ผู้กำกับ

ทำหน้าที่ "คิดสร้างสรรค์" เสนอ และถ่ายทอดเนื้อหาที่แปลกใหม่ น่าสนใจ โดยนำข้อมูลที่ได้จากฝ่ายข้อมูล มาดำเนินการเขียนบท (อาจเป็นเพียง "โครงร่าง" เพื่อการถ่ายทำก่อนก็ได้) จากนั้นจึงนำเข้าไปประชุม เพื่อให้ผู้ควบคุม การผลิตพิจารณาปรับปรุงแก้ไขใหม่ให้เหมาะสมต่อการถ่ายทำ แล้วลงมือถ่ายทำ โดยอาจจะกำกับเอง หรือจะปล่อยให้ทำหน้าที่ของผู้ควบคุมการผลิตก็ได้เช่นกัน

(ภูเก็ต กาญจนะวณิษย์, ลัมภานัณ) และเมือถ่ายทำจนเสริจเรียบร้อยแล้วก็จะมาทำการปรับแต่งเพิ่มเติมบทให้สมบูรณ์พร้อมที่จะนำมาตัดต่อเป็นเรื่องราวที่น่าสนใจต่อไป นอกจากนี้ตัวผู้เขียนบทเองยังจะต้องทำหน้าที่ย่อเรื่อง เพื่อ"เขียนข่าวประชาลัมพันธ์" ทางสื่อสิ่งพิมพ์ และ"เขียนบทสปอต" [SPOT] เพื่อการประชาลัมพันธ์ทางสื่อโทรทัศน์อีกด้วย

"ผู้เขียนบท"สารคดีโลกสลัปสี่ ในช่วงปี พ.ศ.2531-2536 ได้แก่ ชีรภาพ โลหิตกุล, ปิยาภรณ์ มัณทะจิตร, อาไพวรรณ ลัดดากรพันธุ์, นิรมล เมธีสุวกุล, วิมลมาศ แจ็งใจ, อัจฉรา ทองรอด, ปัญญา โอฟริต, วิษณุ เทศขยัน, สยม เหราบัตย์, สุดแดน วิสุทธิรักษ์ และลักษณา จีระจันทร์ (ฝ่ายข้อมูล) โดยช่วงปี พ.ศ.2536 ได้มีการโอนย้ายผู้เขียนบทบางส่วนของสารคดีชุด"ธรรมชาติ" มาช่วยในรายการ"โลกสลัปสี่"

6. ฝ่ายข้อมูล

รับผิดชอบในการค้นคว้ารวบรวมข้อมูล และหลักฐานประกอบจากทุกๆแหล่งที่จะสามารถช่วยให้ผู้เขียนบทสร้างสร้งงานได้อย่างเต็มที่ มีประสิทธิภาพ และมีเหตุผลอ้างอิงสมบูรณ์ที่สุด โดยฝ่ายข้อมูลจะสามารถเสนอความคิดเห็นในที่ประชุม เกี่ยวกับเนื้อหาต่างๆ ที่จะนำมาผลิตเป็นชิ้นงานได้

แหล่งข้อมูลดังกล่าว ได้แก่ ³

- ตัวบุคคล : นักวิชาการ หรือผู้อยู่ในเหตุการณ์
- เอกสาร : หนังสือ หรือบันทึกเรื่องราวต่างๆ
- หลักฐานอื่นๆ : โบราณสถาน โบราณวัตถุ และเครื่องใช้

ประเภทต่างๆ

³ ชีรภาพ โลหิตกุล, "ลัมมนาปัญหาและอุปสรรคในการผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์," บรรยาย ณ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์, 2535.

"ฝ่ายข้อมูล"สารคดีโลกสลัปสี ในช่วงปี พ.ศ.2531-2536 ได้แก่ กิ่งกาญจน์ เมธีสุวกุล, เยาวเรศ เอี่ยมเจริญ ลักษณะ จีระจันทร์ และรุ่งนภา วัฒนา โดยในช่วงแรกๆ คือช่วงปี พ.ศ.2531-2533 นั้น มีคุณกิ่งกาญจน์และคุณ เยาวเรศ ช่วยกันทำหน้าที่นี้ แต่ภายหลังได้ลาออกไป "โลกสลัปสี"จึงขาดฝ่าย ข้อมูล โดยให้ทีมงานผู้เขียนบทเป็นผู้ทำหน้าที่นี้เอง จนถึงราวปี พ.ศ.2534 จึงมี คุณลักษณะมารับหน้าที่นี้ควบคู่ไปกับการเขียนบท และในช่วงต่อมา ก็ได้คุณรุ่งนภา (และคุณแหววรัตน์) มาเป็นผู้ช่วยคุณลักษณะ (อำนวยการผลิต ลัดดากรพันธุ์, สัมภาษณ์)

7. ช่างภาพ

เป็นผู้ที่ทำหน้าที่"บันทึกภาพและเสียง" ตามบท หรือโครงร่างของ การถ่ายทำ รวมทั้งตามแนวความคิดสร้างสรรค์ในการกำกับของผู้เขียนบท หรือ ผู้ควบคุมการผลิต โดยที่ตนเองจะต้องมีศิลปะและความรู้เรื่ององค์ประกอบของภาพ ตลอดจนมีความชำนาญในเทคนิคการใช้เครื่องมือทางการถ่ายทำ

"ช่างภาพ"สารคดีโลกสลัปสี ในช่วงปี พ.ศ.2531-2536 ได้แก่ ชนินทร์ ชมะโชติ (รับผิดชอบการปฏิบัติงาน 2 ตำแหน่งควบคู่กันในยุคเริ่มแรก), คิวพงศ์ สิริवंต์, วิลาศ ปัญญาโรจน์, มนูญ ธรรมสนอง และอรรถพงษ์ เพ็ชรพริ้ง ซึ่งแต่ละคนก็จะมีคามถนัดในการสร้างสรรค์ภาพแตกต่างกันออกไป ตัวอย่างเช่น คุณวิลาศจะเชี่ยวชาญด้านการบันทึกภาพโบราณตามขนบธรรมเนียมประเพณีและวิถี ชีวิตของผู้คน ในขณะที่คุณมนูญจะมีความชำนาญด้านการถ่ายทำชีวิตแมลงหรือภาพ ธรรมชาติ ส่วนคุณคิวพงศ์จะถนัดภาพชีวิตเคลื่อนไหวหรือภาพที่เปลือ [Candid] (วิลาศ ปัญญาโรจน์, สัมภาษณ์) สำหรับคุณอรรถพงษ์นั้นจะมีความสามารถถ่ายภาพ ได้หลากหลายรูปแบบ เนื่องจากหน้าที่หลักนั้นประจำอยู่ในทีมงานสารคดีพิเศษ จึง มีประสบการณ์ในหลายแง่มุม และปรากฏผลงานในสารคดีโลกสลัปสีเพียงชุดเดียว คือ"นครวัด นครธม" (อรรถพงษ์ เพ็ชรพริ้ง, สัมภาษณ์)

ดังนั้น ถ้าพิจารณาในแง่ของการตัดสินใจมอบหมายความรับผิดชอบ ในการถ่ายทำแต่ละครั้งแล้วพบว่า เป็นหน้าที่ของคุณชนินทร์ ที่จะต้องพิจารณาตาม

ความสามารถ รวมทั้งความถนัดที่ช่างภาพแต่ละคนมีอยู่

นอกจากนี้ยังมี "ผู้ช่วยช่างภาพ" ทำหน้าที่ดูแลรักษา, เตรียมอุปกรณ์สำหรับถ่ายภาพ, บันทึกลงเทป, บันทึกลงเสียง และจัดแสง รวมถึง "พนักงานขับรถ" ที่รู้จักเส้นทางทั่วทั้งประเทศไทยเป็นอย่างดี ซึ่งบางครั้งก็อาจจะทำหน้าที่ช่วยเหลือผู้ช่วยช่างภาพ จัดเตรียม หรือขนย้ายอุปกรณ์ ขณะเดินทางไปถ่ายภาพในท้องถิ่นห่างไกล เช่น บนภูเขาสูง ในป่าทึบ หรือใต้ท้องทะเลลึก เป็นต้น

"ผู้ช่วยช่างภาพ" สารคดีโลกกลับสี่ ในช่วงปี พ.ศ.2531-2536 ได้แก่ นพดล แจ่มกิจ, รัฐพงษ์ แจ่มกิจ, สมพิศ วรรณาลัย, ปกรณ์ รัตนวิชัย, ชลธิ์ ธรรมสนอง, เล็ก ณ วารี และไพบุลย์ จิตต์เพชร (เสียชีวิตแล้ว ด้วยโรคมะเร็งระยะสุดท้าย ในปีพ.ศ.2535) สำหรับผู้ช่วยช่างภาพบางคนเช่นคุณสมพิศ และคุณปกรณ์ ซึ่งได้พยายามเรียนรู้และพัฒนาฝีมือของตนมาโดยตลอด ก็ได้รับการพิจารณาเลื่อนตำแหน่งเป็น "ช่างภาพ" ในเวลาต่อมา (พ.ศ.2537)

8. ผู้ประสานงาน

ทำหน้าที่ติดต่อกับทุกๆ ฝ่าย ทั้งภายในทีมงาน (เช่น นัดหมายการประชุม, ทวงบท, เตรียมเทปที่จะออกอากาศ), ภายในองค์กร (เช่น ติดต่อเรื่องงบประมาณจากฝ่ายบัญชี, นัดหมายคิวถ่ายทำกับผู้จัดการผลิต) และภายนอกองค์กร (ซึ่งอาจเป็นแหล่งข้อมูล หรือผู้มีอำนาจในการอนุมัติให้ใช้สถานที่ถ่ายทำ หรือแหล่งที่พักก็ได้)

บุคคลที่รับผิดชอบงานในหน้าที่นี้ ควรจะต้องมีบุคลิกภาพที่น่าเชื่อถือ มีความแคล่วคล่องว่องไว, รู้จักการจัดระเบียบการทำงานอย่างเป็นหมวดหมู่, จัดสรรเวลาได้อย่างเหมาะสม, มีความอดทนเป็นเลิศ รวมทั้งมีมนุษยสัมพันธ์สูง เป็นสำคัญ เนื่องจากจะต้องมีบทบาทหน้าที่ในการเชื่อมโยงแต่ละส่วน แต่ละฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ให้ประสานกันได้โดยราบรื่น คล้ายกับเป็น "แม่งาน" ก็ว่าได้ (ลักษณะเพ็ญพยอม, สัมภาษณ์)

"ฝ่ายประสานงาน"สารคดีโลกสลัปสี ในช่วงปี พ.ศ.2531-2536 ได้แก่ ดวงแก้ว ตรีวิไลแก้ว, กฤษณา โสตาศรี, ลักษณ์า เพ็ญถนอม และ ก้าวไรโพธิ์

9. ผู้ล่าคัมภีร์ภาพ-เสียง

เป็นผู้"เรียงร้อยภาพ"ที่ถ่ายทำออกมา ให้เป็นเรื่องราวที่น่าสนใจ และเป็นไปตามแนวทางที่ผู้เขียนบท ผู้กำกับ และช่างภาพต้องการร่วมกัน ซึ่งก็จะต้องอาศัยความพิถีพิถันอย่างสูงโดยไม่จำเป็นต้องเติมสีสันของ"ผลพิเศษทางภาพ" [Special Effects] มากมายนัก แต่มุ่งเอาใจใส่ในส่วนของ"เนื้อหาสาระ"ที่จะถ่ายทอดไปสู่ผู้ชมมากกว่า

คุณธีรภาพ โลหิตกุล ในฐานะผู้เขียนบทรายการสารคดีโลกสลัปสี ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ในเอกสาร ซึ่งเรียบเรียงขึ้นมาเพื่อเผยแพร่มุมมองในด้านการสร้างสรรค์และผลิตสารคดีทางโทรทัศน์ของตนเอง ดังนี้

...หากสารคดีของเรายึดติดกับเรื่อง"เทคนิคภาพ" และ "การตัดต่อภาพ" มากเกินไป ก็จะเป็นสารคดีที่ภาพสวย เทคนิคแพรวพราว แต่ขาดสาระทางสร้างสรรค์ ก็ไม่เกิดประโยชน์อันใดต่อผู้ชม ซึ่งเราสามารถหาดู"ภาพสวย-เพลงเพราะ-เทคนิคดี" จากมิวสิควีดีโอดีๆ ที่มีอยู่มากมายได้ในปัจจุบัน⁴

⁴ ธีรภาพ โลหิตกุล, "สามประสานในงานสารคดี", กรุงเทพมหานคร, สิงหาคม 2536 (พิมพ์ดีด).

ในส่วนของเสียงนั้น นอกจากจะมีเสียงบรรยาย [Narration] เสียงสัมภาษณ์ [Interview] และ เสียงบรรยากาศจริง [Room Tone] ที่อยู่ในเหตุการณ์แล้ว "ขั้นตอนหลังการผลิต" นี้ ยังได้เพิ่มเติมเสียงประกอบต่างๆ [Sound Effects] เพื่อสร้างอารมณ์และแต่งเติมบรรยากาศ รวมถึงมอบหมายให้ทีมงานผู้ประพันธ์เพลงประกอบ ได้สร้างสรรค์ดนตรี [Music Composing] ขึ้นมาใหม่ ให้สอดคล้องกับภาพและเรื่องราวที่น่าเสนอเป็นพิเศษไปในแต่ละเรื่อง แต่ละตอนด้วย รวมทั้งเพื่อสร้างความแปลก แตกต่างไปจากรายการสารคดีอื่นๆ ที่มีกานาดนตรีของผู้อื่นมาใช้โดยไม่ได้รับอนุญาตก่อน

"ผู้ลำดับภาพ" สารคดีโลกสลัปสีในช่วงปี พ.ศ. 2531-2536 ได้แก่ วิชัย อุดมพงษ์ลักขณา, นิธิ วติวุฒิพงศ์, สหรัฐ ธรรมตระกูล, เอมศิริ ภาสสกุล, วิวัฒน์ ทองอันตัง และปริญญา ชาคินกรบ (โดยปกติจะเป็นผู้รับผิดชอบการตัดต่อลำดับภาพของทีมงานสารคดีพิเศษ แต่จะมาช่วยงาน "โลกสลัปสี" ในบางกรณี)

โดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณวิชัย อุดมพงษ์ลักขณา นั้น เป็นผู้ร่วมบุกเบิกการผลิตรายการสารคดีโลกสลัปสี กับคุณชรินทร์มาตั้งแต่ยุคเริ่มต้น ซึ่งไม่เพียงแต่จะทำหน้าที่ลำดับภาพและเสียงเท่านั้น ในระยะแรกยังต้องออกเดินทางไปถ่ายทำยังต่างประเทศอีกด้วย โดยทำหน้าที่เป็น "ผู้ช่วยช่างภาพ" ควบคู่ไปอีก 1 ตำแหน่ง นอกจากนี้ ยังเป็นผู้ประสานงานการจัดหาผู้ประพันธ์ดนตรีประกอบ คือ "คุณวีรชัย จุงสกุล" มาสร้างสรรค์และเรียบเรียงดนตรีขึ้นใหม่เพื่อใช้ประกอบในสารคดีชุดนี้ โดยเฉพาะ และต่อมาก็ยังได้มีส่วนร่วมประพันธ์ทำนองเพลงหลัก [Theme] ของรายการในหลายๆชุด หลายๆตอนอีกด้วย

... วีรชัยเป็นเพื่อนพี่ เคยเล่นดนตรีด้วยกันสมัยเรียนวารสาร ธรรมศาสตร์ ช่วงที่ทำ "สิบสองปันนา" ได้คุยกับอาจารย์ว่า อยากให้ดนตรีกับเสียงประกอบ ไม่เหมือนใคร และอาจารย์ก็ไม่อยากให้เอาแผ่นของคนอื่นมาเปิด เลยกบอกให้ลองหาคนแต่งมา พี่ก็นึกถึงวีรชัย เขาดีใจมาก แล้วลองทำโดยใช้คอมพิวเตอร์ [Computer] ผนวกกับไอเดีย [Idea] เรื่องแรกที่ทำมี 4 ตอน ได้เงินรวมแล้วแค่ห้าพันหรือแปดพัน สำหรับพี่ในช่วงแรกยังทำไม่เป็น มาเริ่มช่วย

วีรชัยตอน"ทะเลไทย" แต่ไม่มีชื่อในไตเติ้ล เพราะอาจารย์ไม่มีนโยบายให้คนในบริษัททำเอง ...ลองทำเก็บมาเรื่อยๆ พอมีเรื่องที่เหมาะสมก็นำมาใช้ ไม่ได้สแตงค์ แต่ได้ความภูมิใจ⁵

นอกเหนือจากคุณวีรชัย และคุณวิชัย ที่ได้ร่วมกันเรียบเรียงทำนองดนตรี และเสียงประกอบแล้ว ในระยะต่อมาก็ได้มีการเรียนเชิญผู้เชี่ยวชาญทางการดนตรีท่านอื่นๆ มาร่วมดำเนินงานสร้างสรรค์ในจุดนี้ เพื่อให้เกิดความหลากหลายยิ่งขึ้นกว่าเดิม ซึ่งบุคคลต่างๆ เหล่านี้ ก็ได้แก่ ดร.สุกรี เจริญสุข, อาจารย์วินัย โสคติพันธ์, คุณบุษณา ศรีอาจ และบรรดานักดนตรีจากกรมศิลปากร รวมถึงนักดนตรีอาชีพที่มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับทั่วไป อาทิ ยืนยง โอภากุล, พงษ์เทพ กระโดนชำนาญ, สุรชัย จันทิมาธร และจรัล มโนเพ็ชร เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีบุคลากรของบริษัท ที่ทำหน้าที่เป็น"ผู้ควบคุมเสียง" ในขณะบรรยาย และทำการผสม [Mix] เสียง ในขั้นตอนสุดท้าย ได้แก่ ศิโรจน์ คงเป็นสุข และกุลศักดิ์ ธรรมสนอง ซึ่งจะปฏิบัติหน้าที่ประจำอยู่ที่ห้องบันทึกเสียงส่วนกลางของบริษัท

10. กราฟฟิคคอมพิวเตอร์

ทำหน้าที่เพิ่มเติมทางด้าน"ภาพและตัวอักษร" ในกรณีที่ต้องการจะสื่อความหมายให้เห็นถึง กระบวนการ หรือ แผนภาพ แผนภูมิต่างๆ อย่างชัดเจน รวมถึงการออกแบบตัวอักษร [Graphic] เพื่อให้ข้อมูลซ้อนบนภาพ [Super-Impose] หรือแสดงชื่อบุคคลที่เป็นแหล่งข้อมูลในสารคดี รวมทั้งไตเติ้ลรายการ

⁵ ลัมภานันท์ วิชัย อุดมพงษ์ลักขณา, ผู้ร่วมบุกเบิกและลำดับภาพรายการสารคดีโลกสลัปสี, 8 มีนาคม 2538.

โดยลักษณะและสีสันทันของตัวอักษรนั้น จะได้รับการออกแบบให้สอดคล้องและมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับเรื่องราวที่นำเสนอ เช่น "อาณาจักรล้านช้าง" ก็จะออกแบบตัวอักษรให้มีลักษณะค่อนข้างคล้ายคลึงกับตัวอักษรของ สปป.ลาว เป็นต้น (ธีรภาพ โลหิตกุล, ล้มภาษาณ์)

"ผู้ออกแบบกราฟฟิก"ของสารคดีโลกสลัปสี ในช่วงปี พ.ศ. 2531-2536 ได้แก่ เหลือ เกตุวงษ์, มนต์ชัย แสงสรสิทธิ์ และขวัญชัย กวฬพันธ์

เมื่อได้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับตัวองค์กรผู้ผลิต ไม่ว่าจะ เป็นที่มาของแนวนโยบายในการสร้างงาน โครงสร้างภายในองค์กร รวมทั้งองค์ประกอบในด้านบุคลากร ซึ่งล้วนมีส่วนผลักดันให้เกิดผลงานในรูปแบบของ "รายการสารคดีโทรทัศน์" ต่อไปนี้ผู้ศึกษาจะได้บรรยายถึง "กระบวนการ" ในการผลิตสารคดีโลกสลัปสี เพื่อที่จะใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการนำไปวิเคราะห์ "ปัจจัย" ต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อการผลิตรายการฯ ในลำดับต่อไป

กระบวนการผลิตรายการสารคดีโลกสลัปส์

การสร้างสร้งงานสารคดีทางโทรทัศน์ ล้วนเต็มไปด้วยขั้นตอนต่างๆที่ยุ่งยาก ซับซ้อนและมีลักษณะเป็นกระบวนการ [Process] เพราะกว่าจะสามารถผลิตงานแต่ละนาที แต่ละช่วง แต่ละตอนออกมาให้ผู้ชมได้รับชมกันนั้น ก็ต้องอาศัยเงินทุน แรงงาน และการทุ่มเทเวลายาวนานนับเดือน นับปีที่เดียว

"สารคดีโลกสลัปส์" ก็เช่นกัน กว่าที่จะผลิตออกมาเป็นชิ้นงานได้นั้น ต้องผ่านกระบวนการเป็นลำดับขั้นตอนมากมาย ไม่ว่าจะเป็นขั้นตอนก่อนการผลิต, ขั้นตอนการผลิตหรือขั้นตอนหลังการผลิต ตามแนวคิดด้านกระบวนการผลิตรายการโทรทัศน์โดยทั่วไป แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น ความแตกต่างย่อมปรากฏให้เห็นในรายละเอียดของแต่ละขั้นตอน ดังกล่าว

อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะไม่อาจชี้ให้ชัดได้ใน "ลำดับ" ของการดำเนินงานแต่ละขั้นตอน เพราะงานบางอย่างอาจจำเป็นต้องกระทำควบคู่กันไป หรือบางอย่างก็อาจจะต้องเพิ่มเติมหรือตัดทอนทิ้งไปบ้าง ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมในแต่ละสถานการณ์ แต่ก็พอจะสรุปได้ว่ามีจุดเริ่มต้นมาจาก "ขั้นตอนก่อนการผลิต" โดยสืบเนื่องมาจากการเกิดแนวคิดหลักในการผลิตรายการ ดังที่ได้กล่าวถึงในเรื่อง "จุดกำเนิดของแนวคิด" ก่อนหน้านี้ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ขั้นตอนก่อนการผลิต [Pre-Production]

ภายหลังจากที่ดร. สมเกียรติ อ่อนวิมล เป็นผู้ "จุดประกาย" แนวคิดหลักในการผลิตรายการแล้ว ความน่าสนใจต่อไปจึงอยู่ที่การแบ่งสัดส่วนของเรื่องตามแนวคิดหลักนั้น ก่อนที่เข้าสู่กระบวนการปฏิบัติโดยคุณชนินทร์ ชมะโชติ และทีมงาน ซึ่งหากพิจารณาแล้วจะสามารถแบ่งแนวคิดหลักในการนำเสนอสารคดี "โลกสลัปส์" ออกได้เป็น 2 ประการใหญ่ๆ ดังนี้

1.1 แนวคิดหลักด้านศิลปวัฒนธรรม

มีที่มาจากความต้องการขององค์กรผู้ผลิต และผู้ให้การสนับสนุนรายการ เพื่อจะนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับวิถีชีวิต และศิลปวัฒนธรรม ของผู้คนในเมืองไทย และดินแดนใกล้เคียง ที่อาจมีความเกี่ยวพันกันทางใดทางหนึ่งดังได้กล่าวแล้วในช่วงต้น ซึ่งประเด็นนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นหลักในการนำเสนอสารคดี "โลกสลัปส์" ก็ว่าได้ เพราะลัทธิส่วนในการนำเสนอแนวคิดหลักด้านศิลปวัฒนธรรม เมื่อพิจารณาจากเรื่องที่เกิดขึ้นโดยฝีมือของทีมงานคนไทยล้วนๆ เพื่อออกอากาศในช่วงปี พ.ศ. 2532-2536 จำนวน 28 ชุด ปรากฏว่ามีถึง 26 ชุดด้วยกัน ซึ่งบางชุดก็อาจมีเรื่องราวเกี่ยวกับธรรมชาติวิทยาเข้ามาปะปนอยู่มากบ้าง น้อยบ้างต่างกันไป อาทิ ชุด "อาณาจักรล้านนา" จะมีเรื่องราวทางสิ่งแวดล้อมน้อยกว่า "แม่น้ำเจ้าพระยา" ซึ่งนอกจากจะบอกเล่าเรื่องราวทางศิลปวัฒนธรรมที่บังเกิดขึ้นตลอดเส้นทางที่สายน้ำไหลผ่านแล้ว ยังพยายามสอดแทรกปัญหา และการณรงค์แก้ไข เพื่อฟื้นฟูให้แม่น้ำนั้นใสสะอาดขึ้นกว่าที่เป็นอยู่อีกด้วย ทั้งนี้เพื่อความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นในการนำเสนอสารคดีให้มีมิติที่ตนเอง (ธีรภาพ โลหิตกุล, สัมภาษณ์)

แม้แต่สารคดีโลกสลัปส์ชุดแรกที่ผลิตโดยฝีมือของคนไทยล้วนๆ ก็อาศัยแนวคิดหลักด้านศิลปวัฒนธรรมมาประเดิม เนื่องจากทางทีมงานมีความสนใจที่จะทำการผลิตอยู่แล้ว แต่ยังไม่มีโอกาสหาข้อมูลเพิ่มเติม บังเอิญกับที่ทางสถานีโทรทัศน์ยูนิคอน ได้ทำหนังสือเชิญให้บริษัทฯ ไปดำเนินการถ่ายทำเป็น "โครงการแลกเปลี่ยนทางศิลปวัฒนธรรมระหว่างไทย-จีน" โดยในครั้งนั้นทีมงานของบริษัทแปซิฟิคฯ ได้ออกเดินทางไปกับทีมงานของนิคมสารคดี และสามารถถ่ายทำเป็นรายงานพิเศษประมาณ 3-4 ตอน เพื่อออกอากาศในรายการข่าว ทาง ช่อง 9 อ.ส.ม.ท. หลังจากนั้นจึงออกเดินทางไปอีกครั้งหนึ่งเพื่อถ่ายทำ "โลกสลัปส์" โดยเฉพาะ ซึ่งในครั้งนั้นมีทีมงานเพียง 2 คน คือ คุณชนินทร์ ชมะโชติ และ คุณวิชัย อุดมพงษ์ลักขณา สำหรับค่าใช้จ่ายเรื่องที่พักและอาหาร ทางสถานีโทรทัศน์ยูนิคอนของจีนเป็นผู้รับผิดชอบเองทั้งหมด และต่อมาภายหลังเมื่อบริษัทแปซิฟิคฯ ต้องให้การต้อนรับเป็นการตอบแทน ก็ได้พบว่าค่าใช้จ่ายในเมืองไทยสูงกว่ามากทีเดียวไม่ว่าจะเป็นค่าโรงแรมชั้นหนึ่งหรือค่าอาหารก็ตาม นับแต่นั้นมาบริษัทจึงยกเลิก

นโยบายการแลกเปลี่ยน [Barter] ที่เคยทำ แล้วดำเนินงานติดต่อประสานงาน การถ่ายทำด้วยตนเองแทน (วิชัย อุดมพงษ์ลักขณา, สัมภาษณ์)

นอกจากนี้ การตัดสินใจของทีมงานที่จะผลิตสารคดีชุด "กัมพูชา" "เวียดนาม" หรือ "อาณาจักรล้านนา" นั้น ก็สืบเนื่องมาจากแนวคิดหลักที่ต้องการรวบรวมอาณาจักรโบราณไว้ให้ครบทุกแห่ง หลังจากนั้นจึงร่วมกันพิจารณาถึงความเป็นไปได้ของการถ่ายทำรายการแต่ละชุดโดยจัดเรียงลำดับในภายหลัง (ลักขณา จีระจันทร์, สัมภาษณ์)

1.2 แนวคิดหลักด้านธรรมชาติวิทยา

อาจกล่าวได้ว่า มีที่มาจากกระแสการตื่นตัวในการอนุรักษ์สภาพแวดล้อม ซึ่งก็รวมถึงมนุษย์ ลัตว์ พืช หรือสิ่งอื่นใดที่อยู่ร่วมกันบนผืนโลก สำหรับเรื่องราวที่ได้มีการนำเสนอเกี่ยวกับธรรมชาติวิทยาโดยตรงนั้น จะมีเพียง 2 ชุด คือ "ทะเลไทย" และ "ทะเลสาบในเมืองไทย" ในขณะที่จะไปปะปนอยู่ในเนื้อหาบางส่วนของสารคดีชุดที่เกี่ยวข้องกับศิลปวัฒนธรรมเกือบทุกชุด เช่น "แม่น้ำมูล" นอกจากจะนำเสนอวิถีชีวิตและศิลปวัฒนธรรม ของผู้คนบนสองฟากฝั่งแม่น้ำ (อาทิ โบราณสถานแบบขอม, พิธีเช่นผีปะกำในกลุ่มคนเลี้ยงช้าง, การแห่เทียนพรรษาที่คงอยู่ฝั่ง จ.อุบลราชธานี เป็นต้น) แล้ว ยังอดไม่ได้ที่จะกล่าวพาดพิงถึงเรื่องราวบางอย่างทางธรรมชาติวิทยา อาทิ ปัญหาวิกฤตการณ์ทางธรรมชาติและ การขาดแคลนพลังงาน, การเกิดน้ำเน่าเสียทำให้ปลาเน่าตายเกลื่อน หรือแม้แต่การขาดแคลนอาหารและความเป็นอยู่ของช้าง เป็นต้น

สำหรับผลงาน 28 ชุด ที่ได้กล่าวถึงข้างต้น จะปรากฏในตารางที่ 1 ซึ่งแสดงให้เห็นผลงานสารคดีที่สร้างสรรค์ และผลิตโดยฝีมือของทีมงาน "บริษัท แปซิฟิก อินเทอร์เน็ตคอมมิวนิเคชั่น จำกัด" ซึ่งได้เริ่มผลิตผลงานในเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2531 และเริ่มแพร่ภาพทางสถานีวิทยุโทรทัศน์ไทยทีวีสี ช่อง 9 อ.ส.ม.ท. ในช่วงปลายปี พ.ศ.2532 และทางสถานีวิทยุโทรทัศน์กองทัพบกช่อง 5 ในเดือนมกราคม พ.ศ.2533 มีผลงานที่ผ่านมาจนถึงปี พ.ศ.2536 รวม 28 ชุด ดังนี้

ตารางที่ 1 : ผลงานสารคดี "โลกสลัปลี" ที่ออกอากาศในปี พ.ศ.2532-2536

ปี พ.ศ.	ชื่อเรื่อง	จำนวนตอน	ออกอากาศ
2532	1. อาณาจักรสิบสองปันนา	5	หลังข่าวช่อง 9 อ.ส.ม.ท.
	2. อาณาจักรล้านช้าง	5	
	3. นครวัด นครธม	4	
	4. ศิลปะขอมในเมืองไทย	2	
2533	5. ทะเลไทย	15	วันจันทร์ 22.05-22.35 น. ทาง ททบ.5
	6. ชนกลุ่มน้อยในเมืองไทย	7	
	7. เวียดนาม	5	
2534	8. แม่ น้ำเจ้าพระยา	19	วันเสาร์ 21.00-21.30 น. ทาง ททบ.5
	9. พுகามประเทศ	6	
	10. ตำนานอีสาน	4	
	11. ศรีวิชัย	2	
2535	12. ศรีสีชนาลัย	1	วันพฤหัสบดี 18.30-19.00 ทาง ททบ.5
	13. อินโดนีเซีย	8	
	14. น่านเจ้า	4	
	15. อินโดจีน	6	
	16. ทะเลสาบในเมืองไทย	5	
	17. มรดกโลกในเอเชีย อาคเนย์	4	
	18. ชนกลุ่มน้อย ในเมืองไทย (2)	4	
	19. ศรีศิขเรศวร	2	
	20. 48 วันในทิเบต	10	

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ปี พ.ศ.	ชื่อเรื่อง	จำนวนตอน	ออกอากาศ
2536	21. แม่น้ำมูล 22. วิถีไทย 23. เชียงตุง 24. อาณาจักรล้านนาไทย 25. กรุงเทพมหานคร 26. รอยอดีตแห่งอันดามัน 27. ศิลปินแห่งชาติ 28. ประพาสดิน	4 4 3 4 7 4 6 4	วันเสาร์ 21.20-21.50 น. ช่อง 9 อ.ส.ม.ท.
2537	(8 เรื่อง)	(47 ตอน)	วันเสาร์ 18.28-18.58 น. ทาง ททบ.5
2538	(12 เรื่อง)	(52 ตอน)	-

อย่างไรก็ตาม สาเหตุที่ทำให้การแบ่งสัดส่วนในการนำเสนอรายการ "โลกสลับสี" นั้น เน้นหนักไปทาง "แนวคิดหลักด้านศิลปวัฒนธรรม" มากกว่า "แนวคิดด้านธรรมชาติวิทยา" เป็นอัตราส่วนถึง 14:1 นั้น อาจเนื่องมาจากการเกิดขึ้นของสารคดีชุด "ธรรมชาติ" ในช่วงต่อมา เพื่อนำเสนอเรื่องราวทางธรรมชาติวิทยาโดยเฉพาะ (คล้ายคลึงกับการขยายสายผลิตภัณฑ์ของสินค้าประเภทอื่น เช่น จากธุรกิจจำหน่ายรถยนต์ มาเป็นธุรกิจจำหน่ายอะไหล่ เป็นต้น) อีกประการหนึ่งเป็นการสอดคล้องกับนโยบายหลักของผู้สนับสนุนรายการคือธนาคารไทยพาณิชย์เองด้วย ที่ต้องการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ทำให้ทีมงานไม่ต้องพบกับปัญหาแต่อย่างใดเมื่อได้นำเสนอโครงการให้ทางธนาคารฯ พิจารณาในเวลาต่อมา (ชนินทร์ ชมะโชติ, สัมภาษณ์)

คุณลายคราม เลิศวิทยาประสิทธิ์ ได้กล่าวถึงการเสนอโครงการ และการเซ็นสัญญาการเป็นผู้สนับสนุนรายการของธนาคารไทยพาณิชย์ ดังนี้

...ทางธนาคารฯ ได้อนุมัติงบประมาณเฉลี่ยให้เป็นปีๆไป สำหรับการติดต่อเซ็นสัญญานั้น คุณปิย์ได้มอบอำนาจให้อาจารย์สมเกียรติไปจัดการ โดยถือว่าเป็น "ลิขสิทธิ์ร่วมกัน" ระหว่างแบงก์ [Bank] กับบริษัท ...ในระบบการขายเหมาแบบนี้ทางฝ่ายการตลาดจะมีบทบาทน้อยมาก สารคดีโลกสลับสีจึงต้องอาศัยวิธีการทำการตลาดแบบต่อเนื่อง เช่น การขายวิดีโอเทป หรือ เทปเพลงประกอบรายการ เพราะไม่ได้กำไรในส่วนของตัวเอง⁶

ในส่วนของงบประมาณที่ได้รับจาก "ธนาคารไทยพาณิชย์" นั้น ชนินทร์ ชมะโชติ ได้ให้ข้อมูลว่า

...ในยุคแรกๆนั้นได้รับงบประมาณจากทางแบงก์ [Bank] ตอนละสองแสนบาท ไม่รวมค่าเวลาที่จะจ่ายให้สถานี [ธนาคารฯจะเป็นผู้รับผิดชอบค่าเช่าเวลาเอง] พอช่วงหลังได้รับเพิ่มขึ้นเป็นตอนละสามแสนห้าหมื่นบาท รวมค่าเวลาอีก 30 นาที [บริษัทต้องเป็นผู้รับผิดชอบค่าเช่าเวลาด้วย]⁷

⁶ สัมภาษณ์ ลายคราม เลิศวิทยาประสิทธิ์, ผู้อำนวยการฝ่ายการตลาด บริษัทแปซิฟิก อินเตอร์ คอมมิวนิเคชั่น จำกัด, 10 ตุลาคม 2538.

⁷ สัมภาษณ์ ชนินทร์ ชมะโชติ, ผู้บุกเบิกและควบคุมการผลิตรายการสารคดีโลกสลับสี, 20 มีนาคม 2536.

เมื่อพิจารณาการอนุมัติงบประมาณสนับสนุนการผลิตรายการแล้ว ก็นับได้ว่า เป็นวงเงินจำนวนไม่น้อยทีเดียวที่ทางธนาคารไทยพาณิชย์ได้ทุ่มมาให้เพื่อการนี้ อย่างต่อเนื่องเป็นเวลากว่า 7 ปี (พ.ศ.2531-2537) แต่หากเปรียบเทียบกับความพยายามในการทุ่มทุนผลิต และ คุณภาพของรายการที่ปรากฏออกมาภายหลัง ก็อาจกล่าวได้ว่า สารคดีโลกสลับสี เป็นรายการที่ไม่สามารถทำอะไรให้แก่บริษัทฯ ได้อย่างแน่นอน ดังนั้นวิธีการทำการตลาดแบบต่อเนื่อง เช่นที่คุณลายครามได้กล่าวไว้ข้างต้นนั้น จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะช่วยเกื้อหนุนรายได้บางส่วน ซึ่งก็ไม่มากมายนัก ให้แก่บริษัทฯ ได้บ้าง (เป็นรายได้ในระยะยาวที่วัดยากแต่ก็มีผลกำไรในระดับหนึ่ง)

สำหรับการเสนอขอเวลาออกอากาศจากสถานีโทรทัศน์นั้นจะดำเนินไปพร้อมๆกับ "การเสนอโครงการต่อผู้สนับสนุนรายการ" โดยฝ่ายบริหาร และฝ่ายการตลาดจะร่วมมือกัน ซึ่งก็ต้องอาศัยการมี "สายสัมพันธ์อันดี" กับผู้บริหารสถานีควบคู่กับ "คุณภาพของรายการ" และ "ชื่อเสียงขององค์กร" ดังเช่นที่ ดร. สมเกียรติ อ่อนวิมล กรรมการผู้จัดการบริษัทแปซิฟิคฯ และผู้อำนวยการผลิตรายการ ได้เคยให้ทัศนะต่อประเด็นนี้

...ถ้าจะพูดกันตรงๆเพื่อการศึกษาเน การมีสายสัมพันธ์อันดีกับผู้บริหารของสถานีโทรทัศน์นั้น เป็นเรื่องที่จะต้อง มี ไม่ว่าจะ เป็นการรู้จักตอบแทนสถานีในรูปแบบใดๆก็ตาม เช่น การตั้งใจผลิตงานให้มีคุณภาพ, การมีน้ำใจช่วยเหลืองานต่างๆของทางสถานี หรือการให้ผลตอบแทนบนโต๊ะหรือใต้โต๊ะก็ตามที่ เพราะเราไม่มีสถานีออกอากาศเป็นของเราเอง⁸

⁸ สัมภาษณ์ สมเกียรติ อ่อนวิมล, กรรมการผู้จัดการบริษัทแปซิฟิค อินเตอร์ คอมมิวนิเคชั่น จำกัด, 12 ธันวาคม 2535.

ถึงแม้ว่าบริษัทแปซิฟิคาจะไม่มีช่องทาง การเผยแพร่เป็นของตนเอง แต่ข้อได้เปรียบของรายการ "โลกสลัปส์" ก็ยังคงปรากฏ โดยได้รับเวลาต่อเนื่องมาจากการเป็นผู้ผลิตรายการข่าวทางช่อง 9 อ.ส.ม.ท. ในขณะนั้น หรือแม้แต่เมื่อต้องย้ายไปผลิตรายการข่าวให้แก่ ททบ.5 บริษัทก็ยังคงได้รับเวลาเพื่อเผยแพร่รายการต่อไปอีก ทั้งนี้โดย "การเจรจาต่อรอง" ซึ่งเนื่องมาจากสายสัมพันธ์อันดีและความสามารถเฉพาะตัวของคุณปิ๊ยะ มิได้เกี่ยวข้องกับคร. สมเกียรติ ซึ่งมีหน้าที่เพียงคิดสร้างสรรค์ และบริหารความคิดนั้นให้เป็นรูปธรรมแต่ประการใด (สมเกียรติ อ่อนวิมล, สัมภาษณ์)

ในขณะที่การดำเนินงานในขั้นเตรียมการของการผลิตสารคดีโลกสลัปส์ในระยะเริ่มแรกคือในปี พ.ศ. 2531 กำลังดำเนินไปอย่างต่อเนื่องนั้น บริษัทานำสารคดีซึ่งชื่อลิขสิทธิ์มาจาก NHK ประเทศญี่ปุ่น ชื่อชุด "แม่น้ำเหลือง" มาเริ่มทำการเผยแพร่ก่อน ผลปรากฏว่าได้รับความสนใจจากผู้ชมอย่างกว้างขวางมากตั้งนั้นภายหลัง (พ.ศ. 2532) เมื่อนำสารคดีคุณภาพโดยฝีมือคนไทยที่ใช้เวลานานนับปีในการดำเนินงานมาเผยแพร่ จึงได้รับความนิยมภายในเวลาไม่นานนัก

จากที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่าในขั้นตอนก่อนการผลิตของรายการสารคดีโลกสลัปส์นั้นต้องเริ่มมาจาก "การกำหนดแนวคิดหลัก" ที่ชัดเจนก่อน โดยอาศัยการวางแผนงานต่างๆ ประกอบกัน ไม่ว่าจะเป็นการถ่ายทอดแนวความคิดไปยังทีมงานและนำเสนอของบประมาณต่อผู้สนับสนุนรายการ ขณะเดียวกันก็ดำเนินการเจรจาเวลาในการออกอากาศกับทางสถานีโทรทัศน์ ซึ่งขั้นตอนหลังนี้ถือเป็นข้อยกเว้นที่ไม่ใช่ว่าทุกรายการหรือทุกองค์กรจะปฏิบัติ เช่นนี้ได้หากปราศจากสายสัมพันธ์อันดีและที่สำคัญคือขั้นตอนต่างๆ ดังกล่าวนั้น ได้ดำเนินไปในลักษณะที่เป็น "กระบวนการต่อเนื่อง" ไม่อาจจะบุ๋บซ่นลงไปได้ว่าลำดับที่แท้จริงนั้นเป็นอย่างไร

นอกเหนือจากขั้นตอนที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ยังมีขั้นตอนอื่นๆ ในกระบวนการ "ก่อนการผลิต" อีกมากมาย ซึ่งเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบของ "ผู้ปฏิบัติงาน" ทุกฝ่าย ที่จะต้องดำเนินงานต่อเนื่องจากขั้นตอนเบื้องต้นซึ่ง "ผู้บริหารองค์กร" ได้ปูทางไว้แล้ว ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. จัดประชุมทีมงานผลิต

เป็นการระดมสมอง [Brain Storming] เพื่อเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับเนื้อหา (ฝ่ายข้อมูลและผู้เขียนบท) และวางโครงเรื่องในแต่ละตอนเพื่อพิจารณาถึงความเป็นไปได้ในการถ่ายทำ โดยกำหนดจำนวนวันเวลาออกมาเป็น "ตารางการปฏิบัติงาน" (ผู้ควบคุมการผลิต, ช่างภาพ, ผู้เขียนบท และผู้ประสานงาน) แล้วจัดทำงบประมาณเตรียมเสนอขอเบิกต่อฝ่ายบัญชี-การเงิน เพื่อใช้จ่ายในการเตรียมงานผลิต, การออกสำรวจสถานที่ และการถ่ายทำ

สำหรับตัวอย่างของ "ตารางการปฏิบัติงาน" ในการผลิตสารคดีชุด "ทะเลไทย" มีดังนี้

- วางแผนงาน	กรกฎาคม-สิงหาคม 2531
- คั่นคว้าข้อมูล/เขียนบท	กันยายน-ตุลาคม 2531
- เริ่มถ่ายทำ/ผลิตรายการ	พฤศจิกายน 2531-มีนาคม 2533
- ประชาสัมพันธ์	มีนาคม-กรกฎาคม 2533
- แพร่ภาพ	เมษายน-กรกฎาคม 2533
- เผยแพร่เทปบันทึกภาพ	สิงหาคม-ธันวาคม 2533

ตารางการผลิตสารคดี ชุด "ทะเลไทย" นั้น ได้มาจากการระดมความคิดเห็นจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องล่วงหน้ายาวนาน เนื่องจากเป็นสารคดีชุดยาวที่ค่อนข้างลำบากต่อการเตรียมการถ่ายทำ จึงต้องกำหนดช่วงเวลาที่จะใช้ในการเตรียมการเพื่อให้เหมาะสมกับคุณภาพของผลงานที่จะปรากฏ

นอกจากนี้ ในการประชุมจะมีการกำหนด "ผังการออกอากาศ" [Schedule] ไว้ก่อนล่วงหน้า เพื่อเตรียมเสนอต่อผู้สนับสนุนรายการ รวมทั้งใช้เป็นแนวทางเพื่อการปฏิบัติงานในลำดับต่อไป (ดังตัวอย่างปรากฏอยู่ในภาคผนวกท้ายเล่ม)

ทางด้าน"เนื้อหา"นั้น ทีมงานก็จะร่วมกันพิจารณา โดยยึดหลักการ นำเสนอให้สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่ม เป้าหมายซึ่งก็คือประชาชนในระดับ กลางของสังคม รวมทั้งกลุ่มนักเรียน นิสิตนักศึกษา (ชนินทร์ ชมะโชติ, สัมภาษณ์) แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นการตัดสินใจเกี่ยวกับเนื้อหาของทีมงาน ก็มักจะขึ้นอยู่กับความคิดเห็น ความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ส่วนบุคคล มากกว่าที่จะสนใจศึกษาวิจัยใน ความต้องการและความสนใจของ"กลุ่มผู้ชม" ตามหลักทฤษฎีอย่างแท้จริง (อำไพวรรณ ลัดดากรพันธุ์, สัมภาษณ์)

2. ค้นหาข้อมูล

โดย"ฝ่ายข้อมูล"หรือ"ผู้เขียนบท"เอง จะทำการค้นหาเอกสาร หลักฐานต่างๆ (อำไพวรรณ ลัดดากรพันธุ์, สัมภาษณ์) ตลอดจนประสานงานการ นัดหมาย เพื่อสนทนากับบุคคลที่คาดว่าจะมีความเกี่ยวข้องกับข้อมูลในเรื่องนั้นๆ อาทิ นักเขียน, องค์กรเอกชน, นักวิชาการ, เจ้าหน้าที่ของรัฐ รวมถึงกลุ่ม ประชาชนในพื้นที่ จากนั้นจึงรวบรวมข้อมูลทั้งหมดส่งต่อให้"ผู้เขียนบท" เพื่อจะทำ หน้าที่คิดสร้างสรรค์งานในลำดับต่อไป

ในช่วงแรกๆ คือ ปี พ.ศ.2531-2532 นั้น มีฝ่ายข้อมูลถึง 2 คน ทำหน้าที่นี้โดยเฉพาะ แต่เมื่อได้ลาออกไป ก็จำเป็นต้องกลายเป็นหน้าที่ของผู้เขียนบท และทีมงานที่จะต้องพยายามค้นหาหาข้อมูลมาสนับสนุนให้มากที่สุด และราวปีพ.ศ. 2534 บริษัทฯ ก็สามารถจัดหาผู้ที่มีความรู้ความสามารถเหมาะสม มารับหน้าที่นี้ โดยตรงได้อีกครั้งหนึ่ง ส่งผลให้การดำเนินงานการผลิตรายการมีความเป็นระบบ มากยิ่งขึ้น

3. กำหนดแนวคิดหลักในการนำเสนอ

ในการดำเนินงานช่วงแรกๆ นั้นผู้เขียนบท ฝ่ายข้อมูล และทีมงาน ทุกคนจะรับทราบแนวความคิดโดยตรงมาจากผู้ควบคุมการผลิต ซึ่งได้ริเริ่มบุกเบิก การผลิตรายการนี้มาตั้งแต่ต้น ต่อมาในระยะหลัง (ราวปีพ.ศ.2535) จึงเริ่มจะ

มีการกลั่นกรอง และหาบทสรุปในการกำหนดแนวคิดหลักจากที่ประชุม โดยจะมอบหมายให้ "ผู้เขียนบท" มีหน้าที่กำหนดแนวคิดหลักของสารคดีแต่ละชุด ตั้งแต่เริ่มต้น เรียกว่าสร้าง "แก่นกลาง" หรือเมนพ้อยท์ [Main Point] ขึ้นมาเอง เพื่อเป็นการป้องกันมิให้หลงทาง นอกจากนี้ยังต้องคำนึงถึงความสำคัญในการสร้าง "มิติ" ของสารคดี ควบคู่กันไปด้วย ซึ่งความหมายของคำว่า "มิติ" ดังกล่าว อาจอธิบายได้ดังนี้^๑

ด้านกว้าง หมายถึง การนำเสนอเรื่องราวอย่างรอบด้านในทุกๆ ประเด็นสำคัญที่ล้อมรอบหัวข้อที่จะนำเสนอ เช่น เรื่อง "แม่น้ำเจ้าพระยา" อาจมองได้ทั้งในแง่ ภูมิศาสตร์, ประวัติศาสตร์, ธรณีวิทยา, ศิลปวัฒนธรรม, ปัญหาสิ่งแวดล้อม ฯลฯ

ด้านยาว หมายถึง การนำเสนอภาพที่ทำให้มองเห็น และเข้าใจ พัฒนาการอันยาวไกล จากอดีตสู่ปัจจุบัน หรือจากยุคหนึ่งสู่ยุคหนึ่ง เช่น "แม่น้ำเจ้าพระยา" ได้มีชื่อปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษร ครั้งแรกในประวัติศาสตร์ คือในสนธิสัญญาที่สยามทำกับฝรั่งเศส ในแผ่นดินของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช, การเปลี่ยนแปลงเดินของลำน้ำเจ้าพระยาทำให้มีการขุดคลองลัดก่อเกิดชุมชนบางเกาะหรือบางกอก และปัจจุบันแม่น้ำเจ้าพระยากำลังประสบปัญหาวิกฤติที่สุด ทั้งปัญหาน้ำแล้งและปัญหามลภาวะ

ด้านลึก หมายถึง การนำเสนอเรื่องราวที่ลึกลงไปในจิต วิญญาณของผู้คนที่มีความผูกพันอยู่กับสถานที่หรือสิ่งนั้นๆ ก่อให้เกิดอารมณ์ด้านใดด้านหนึ่ง เช่น ตื่นเต้น ตื่นตาตื่นใจ ปิติยินดี โศกสลด สนุกสนานหรือประทับใจอย่างรุนแรง

^๑ ชีรภาพ โลहितกุล, "สารคดีมีมิติ," กรุงเทพมหานคร, 2536 (พิมพ์ดีด).

อันจะนำมาซึ่งสำนึก หรือการตระหนักในจิตใจอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น มร. สตีฟ แสตน บีก ชาวอเมริกันผู้ซึ่งผูกพันกับสายน้ำ พายเรือลำเล็กๆ ล่องลงมาจากทางต้นแม่น้ำปิง สู่ปากน้ำโพ ไปจนถึงปลายน้ำเจ้าพระยาที่อ่าวไทยแล้วให้สัมภาษณ์ว่า ในแต่ละวันเขานับหมาเนาตายลอยน้ำเฉลี่ยวันละ 8-9 ตัว และกล่าวว่า แม่น้ำสายนี้ไม่มีอนาคต ตราบใดที่คนไทยยังใช้แม่น้ำเหมือนถึงขยะ

ความหมายในการคิดสร้างสรรค์บทรบสารคดีเหล่านี้คือความพยายามของผู้เขียนบทที่มีประสบการณ์สูงในการถ่ายทอดแนวคิดของตนเพื่อให้เป็นแนวทางที่สอดคล้องกันในระหว่างทีมงาน "ผู้เขียนบท" หรืออีกนัยหนึ่งคือ "ฝ่ายสร้างสรรค์" [Creative] ในรายการโลกสลับสี ซึ่งหากประสบผลสำเร็จก็เท่ากับว่าได้เสริมสร้าง "ปัจจัยภายใน" ที่แข็งแกร่งให้แก่รายการนั่นเอง

ผู้ศึกษาขอหยิบยกบางตัวอย่างของการคิดสร้างสรรค์งาน ในช่วงปี พ.ศ. 2536 โดยคุณลักษณา จีระจันทร์ เคยมีประสบการณ์ในการอ่านหนังสือมาก่อน แล้วเกิดความประทับใจ เมื่อมีโอกาสจึงเสนอที่ประชุม โดยอธิบายข้อมูลโดยย่อให้ทีมงานทุกคนฟัง จากนั้นนำเสนอแนวคิดว่าตลอดแนวชายฝั่งทะเลอันดามัน เช่น จังหวัดกระบี่ ภูเก็ต นั้น นอกจากจะมีธรรมชาติสวยงามและทรัพยากรอันอุดมแล้ว ยังมีหลักฐานสำคัญบ่งชี้ว่า เคยเป็นถิ่นพำนักของผู้คนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ในยุคแห่งการแสวงหาอาณาจักรของชาวตะวันตก เท่ากับว่าเป็นจุดกำเนิดของการถ่ายทอดและหลอมรวมทางวัฒนธรรมระหว่างซีกโลกตะวันตกกับซีกโลกตะวันออกอย่างชัดเจน เมื่อที่ประชุมพิจารณาร่วมกันแล้วก็เห็นว่ามีความแปลก น่าสนใจ และสามารถผลิตได้เป็นชุดยาว [Series] จึงสนับสนุนให้เริ่มกำหนดโครงร่าง และวางแผนการผลิตในลำดับต่อไป

4. เสนอผังการออกอากาศและโครงร่างรายการ

ค่อผู้สนับสนุนรายการ

ในที่นี้ "ธนาคารไทยพาณิชย์" ถือได้ว่าเป็นทั้ง "ผู้สนับสนุนรายการ" และ "ผู้อำนวยความสะดวกสร้าง" จึงมีหน้าที่ที่จะต้องรับรู้ความคืบหน้าของการดำเนินงาน

เพื่อพิจารณาความเป็นไปได้ของงบประมาณ และการจัดการโดยรวมของบริษัท แต่ในทางปฏิบัติแล้ว ธนาคารฯมักจะพิจารณาอนุมัติโดยไม่ค่อยได้แก้ไขหรือดำเนินการเปลี่ยนแปลงเนื้อหามากมายนัก และในขั้นตอนนี้ก็อาจจะไม่จำเป็นต้องผ่านการอนุมัติจาก ดร.สมเกียรติ ในฐานะผู้ควบคุมการผลิตก่อน เพราะได้มอบหมายหน้าที่ด้วยความไว้วางใจ ให้แก่ "ผู้ควบคุมการผลิต" ไปแล้ว ดังจะยืนยันได้จากถ้อยคำของคุณชนินทร์ ชมะโชติ ดังนี้

...หลังจากได้บทสรุปจากการประชุมแล้วว่า เนื้อหา และโครงเรื่อง จะมีลักษณะอย่างไร ก็จะนำเสนอต่อธนาคารไทยพาณิชย์ให้พิจารณาอนุมัติ โดยอาจารย์สมเกียรติจะไม่มีผลต่อการคัดเลือกเนื้อหา เพราะถือว่าอาจารย์ได้มอบอำนาจในการตัดสินใจให้กับโปรดิวเซอร์ [Producer] และทีมงานดำเนินการได้โดยอิสระ¹⁰

ในขณะที่เดียวกัน คุณลายคราม เลิศวิทยาประสิทธิ์ ในฐานะที่เป็นผู้อำนวยการฝ่ายการตลาดบริษัทแปซิฟิคฯ ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการมอบอำนาจของ ดร.สมเกียรติ ดังนี้

...อาจารย์ปล่อยให้เจ้าหน้าที่ทำงานกันแบบ "เป็นตัวแทนขององค์กร" และค่อนข้างเป็นอิสระมากเกินไปโดยปล่อยให้มีการคิดต่องานทั้งในด้านนโยบาย และปฏิบัติกับสปอนเซอร์ [Sponsor] โดยตรง ซึ่งถือว่าไม่สอดคล้องกับหลักการทางการตลาด อาจเป็นเพราะอาจารย์ไว้วางใจ และไม่คิดว่าทีมงานจะลาออกไปทำธุรกิจเดียวกันก็ได้¹¹

¹⁰ สัมภาษณ์ ชนินทร์ ชมะโชติ, ผู้ควบคุมการผลิตรายการสารคดี โลกกลับสี, 1 มีนาคม 2537.

¹¹ สัมภาษณ์ ลายคราม เลิศวิทยาประสิทธิ์, ผู้อำนวยการฝ่ายการตลาด บริษัทแปซิฟิค อินเตอร์ คอมมิวนิเคชั่น จำกัด, 10 ตุลาคม 2538.

หากพิจารณาถึง "ข้อดี" ของการที่ผู้บริหารองค์กรไว้วางใจ และให้อิสระในการทำงานแล้วนับได้ว่ามีไม่น้อย เนื่องจากผู้ปฏิบัติงานในทุกส่วนย่อมเกิด ความสบายใจที่จะทำการสร้างสรรค์และปฏิบัติงานด้วยตนเอง และเกิดความรู้สึก มีส่วนร่วมในงานขององค์กร [Sense of Belonging] ส่งผลให้เกิดความภาค ภูมิใจตามมา รวมทั้งทำให้การตัดสินใจแต่ละขั้นตอนเป็นไปอย่างฉับไวยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม "ข้อเสีย" ของการให้อิสระมากเกินไปก็คือการขาดความ เคารพในการตัดสินใจของผู้บริหาร กระทำการใดๆโดยพลการได้ง่าย ซึ่งอาจ ทำให้เกิดข้อผิดพลาด ข้อขัดแย้งหรือมีผลเสียต่อนโยบายขององค์กรในเวลาต่อมา

ดร. สมเกียรติ อ่อนวิมล ได้ให้เหตุผลเรื่องการให้อิสระต่อทีมงาน ทั้ง ในส่วนของการปฏิบัติงาน และการติดต่อประสานงานกับผู้ให้การสนับสนุนด้านการ เงิน ดังนี้

...ผมคิดว่าถ้าเขาเก่งก็ให้เขาทำไป ทำรายการของเราให้ดีที่สุดแล้วก็แล้วกัน เรื่องกำไรขาดทุนควรมาทีหลัง ไม่ควรไปแทรกแซง เพราะถือเป็นงานศิลปะ ถ้าแทรกแซงเมื่อไหร่ก็แสดงว่าเขาเริ่มทำไม่ดีแล้ว หน้าที่ของผมก็คือคิดแล้ว ำให้คนอื่นเขาทำไป ปลายทางสุดท้ายบนจอคือมีของดีให้คนได้ดู เขาจะเก่ง จะรวย ไปตั้งบริษัทใหม่ก็ไม่เห็นจะเป็นอะไร ¹²

จะเห็นได้ว่าดร. สมเกียรติ มิได้มีความวิตกกังวลต่อการเติบโตในสาย งานอาชีพของผู้ปฏิบัติงาน หากแต่มุ่งให้ความสนใจกับคุณภาพของงานที่จะปรากฏ ในขณะนั้นๆมากกว่า เพราะถือว่าได้ให้เกียรติแก่ทีมงานไปแล้วประการหนึ่ง ส่วน อีกประการหนึ่งก็เป็นเพราะว่าตนจะต้องรับผิดชอบบริหารงานในส่วนอื่นๆอีกหลาย ส่วน หากมีวมาให้ความสนใจในรายละเอียดของส่วนใดส่วนหนึ่งมากเกินไป อาจ ส่งผลกระทบต่องานอื่นๆได้เช่นกัน

¹² สัมภาษณ์ สมเกียรติ อ่อนวิมล, กรรมการผู้จัดการบริษัทแปซิฟิค อินเทอร์เน็ต คอมมิวนิเคชั่น จำกัด, 7 พฤษภาคม 2538.

5. จัดเตรียมทีมงานผลิต

ในช่วงแรกๆนั้น จะใช้วิธีการดึงบุคลากรจากทีมงานอื่นๆ มาเสริม โดยเฉพาะทีมข่าวเกษตรดินค้ำน้ำชุ่มและทีมสารคดีพิเศษ ต่อมาเมื่องานเริ่มขยายตัวขึ้น ก็เริ่มเปิดรับบุคลากรจากภายนอกบ้าง ทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่นการชักชวนคุณธีรภาพ โลหิตกุล จากนิตยสารสารคดี, การเปิดรับคุณนิธิวดีวุฒิพงศ์ ซึ่งเพิ่งสำเร็จการศึกษา เป็นต้น นอกจากนั้นก็มักจะดึงตัวมาจากทีมงานอื่นๆในบริษัทฯเช่นเคย

ในราวปีพ.ศ.2536 นับว่าเป็นช่วงที่มีอัตราการลาออกของผู้ปฏิบัติงานในทีมงานสูงมาก บริษัทฯจึงเริ่มให้ความสำคัญกับการเปิดรับสมัครอย่างเป็นทางการเพื่อคัดเลือกบุคลากรให้เหมาะสมกับความสามารถเฉพาะตัวและตำแหน่งงาน ซึ่งเป็นหน้าที่ของ "ผู้ควบคุมการผลิต" [Producer] ที่จะต้องดำเนินการตามลำดับ ดั้งชั้นตอนที่ ภูเก็ท กายจนะวณิซย์ ได้ชี้แจงไว้อย่างชัดเจน

...ในกรณีที่บางตำแหน่งงานว่างลง โปรดิวเซอร์ [Producer] ก็จะรีบเสนอ และให้เหตุผลในการรับพนักงานใหม่ต่ออาจารย์ อาจเป็นในที่ประชุมหรือส่วนตัว แล้วแต่กรณี เมื่อได้รับอนุมัติก็จะประกาศรับสมัครทันทีในหนังสือพิมพ์ โดยให้ฝ่ายศิลปจัดทำอาร์ตเวิร์ค [Art Work] จากนั้นโปรดิวเซอร์ [Producer] ก็กับทีมผู้เขียนบทจะช่วยกันสกรีน [Screen] ใบสมัครจำนวนมากออกมาให้เหลือสัก 50 ชุด แล้วตั้งกรรมการ 4-5 คน ช่วยกันคัดเลือกใบสมัครอย่างละเอียดอีกครั้ง ก่อนจะเรียกตัวมาสัมภาษณ์ในรอบแรกเพื่อคัดเหลือ 5-6 คน ให้อาจารย์ [ดร.สมเกียรติ] สัมภาษณ์ขั้นสุดท้าย¹³

¹³ สัมภาษณ์ ภูเก็ท กายจนะวณิซย์, ผู้ควบคุมการผลิตรายการสารคดีโลกสลบสี, 6 ธันวาคม 2536.

6. จัดเตรียมอุปกรณ์การถ่ายทำ

ผู้ควบคุมการผลิตจะเป็นผู้ทำหน้าที่ดูแลให้ช่างภาพ, ผู้ช่วยช่างภาพ (ฝ่ายเสียง, เทคนิค) และพนักงานขับรถ (อาจเรียกผู้ช่วยช่างภาพ) ช่วยกันจัดเตรียมอุปกรณ์การถ่ายทำทุกชนิดให้พร้อมล่วงหน้า ก่อนออกเดินทางทุกครั้ง ไม่ว่าจะ เป็นกล้อง, ขาตั้งกล้อง, เทป หรือจอสำหรับตรวจเช็คภาพและเสียงในขณะถ่ายทำ [Monitor] รวมถึงอุปกรณ์พิเศษต่างๆ เช่น ไฟ, เลนส์, ขาตั้งกล้องแบบเตี้ย เป็นต้น ซึ่งฝ่ายประสานงานจะเป็นผู้ติดต่อขอคิวช่างภาพ, ผู้ช่วยช่างภาพ และพนักงานขับรถ จากผู้จัดการผลิตให้เรียบร้อยก่อน เพื่อจะได้มีเวลาเพียงพอในการเตรียมตัวให้พร้อมก่อนออกเดินทางไปปฏิบัติหน้าที่

7. จัดทำบท

"ผู้เขียนบท" จะทำการสร้างสรรค์บทโทรทัศน์จากข้อมูลที่รวบรวมได้ ผสมเข้ากับจินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ของตนเอง แต่โดยทางปฏิบัติแล้วมักกำหนดในรูปแบบของ "โครงเรื่องคร่าวๆ" [Treatment] สำหรับการถ่ายทำเท่านั้น เพื่อให้สะดวกต่อการแก้ไขเปลี่ยนแปลงตามสถานที่หรือสถานการณ์ในขณะถ่ายทำ เช่น การนำเอาเกร็ดเล็กๆ น้อยๆ ที่ได้จากการถ่ายทำมาเติมสีสันให้กับบทสมบูรณ์ เป็นต้น

หรือในบางกรณีอาจจะไม่มีโครงเรื่อง แต่อาศัยคุณภาพที่ได้จากการถ่ายทำมาทั้งหมด แล้วเขียนบทไปตามแนวทางที่ภาพและเสียงปรากฏ เช่น ชุด "อาณาจักรสิบสองปันนา" ดังที่คุณวิชัย อุดมพงษ์ลักษณ์ ผู้ร่วมบุกเบิกรายการนี้มาตั้งแต่ต้นได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการทำงานของคุณธีรภาพ โลหิตกุล ผู้เขียนบทเรื่องนี้ไว้ดังนี้

.....

* เหมาะสำหรับการถ่ายทำพืชและสัตว์เล็กๆในป่า บนดินหรือเหนือผิวน้ำ เพื่อให้สามารถเก็บรายละเอียดได้ครบ และถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกได้เหมาะสมยิ่งขึ้น เรียกว่าเป็นการถ่ายภาพในมุมมองหนอน [Worm Eye View]

... การเตรียมงาน "โลกสลัปส์" ในยุคแรกๆ นั้น วุ่นวายพอๆ เพราะยังไม่ลงตัว ออกไปถ่ายเรื่องแรกคือ "อาณาจักรสิบสองปันนา" ที่เมืองจีน ยังไม่มีคนเขียนบทเลย ครั้งแรกที่ต่อม [คุณชินทร์] ไปถ่ายกับพี่แมว [คุณนพพร] ไม่ได้ภาพยังตัดไม่ได้ ... พอครั้งที่ 2 พี่ไปด้วย เป็นผู้ช่วยช่างภาพเอง คราวนี้ได้ภาพมาครบ ... พี่ธีรภาพเข้ามาทำงานในช่วงหลังจากที่ได้ถ่ายทำเสร็จไปแล้ว รู้สึกชอบเขามากในช่วงนั้น เพราะถึงเขาไม่ได้ไป แต่ก็สามารถจะเขียนบทได้อารมณ์และบรรยากาศ เหมือนไปเองยังงี้เลย¹⁴

ดังนั้นจึงไม่อาจปฏิเสธได้ว่า "การนั่งเทียนเขียนบท" บางครั้งก็ยังมีความจำเป็นในการใช้แก้ไขสถานการณ์เฉพาะหน้า ขอเพียงแต่ให้มั่นใจได้ว่าบุคคลนั้นๆ มีประสบการณ์ และรู้ความสามารถเพียงพอที่จะไว้วางใจให้ทำเช่นนั้นได้ เพราะหากผิดพลาดแม้แต่เพียงนิดเดียวก็จะส่งผลเสียต่อภาพลักษณ์โดยรวมของรายการ และการรับรู้ของผู้ชม

โดยทั่วไปแล้ว "ผู้เขียนบท" ทุกคน จะมีหน้าที่รับงานเป็นโครงการต่อเนื่อง คือรับทำทั้งชุด [Series] ตามนโยบายของบริษัท ยกเว้นในกรณีที่เป็น "ชุดยาว" เช่น "แม่น้ำเจ้าพระยา" ซึ่งยาวถึง 19 ตอน ไม่สามารถทำได้โดยลำพัง ก็ต้องอาศัยผู้เขียนบท 2 คน คือ คุณธีรภาพ โลหิตกุล และ คุณอำไพวรรณ ลัดดากรพันธุ์ (ในอัตราส่วน 4:1) หรือในกรณีของ "งานเร่งด่วน" เช่น ในชุดกรุงเทพมหานคร ก็มีคุณวิษณุ เทศขยัน และ คุณสยาม เพราบัณฑิต มาเป็นผู้เขียนบทร่วมกับคุณอำไพวรรณ เป็นต้น (อำไพวรรณ ลัดดากรพันธุ์, สัมภาษณ์)

¹⁴ สัมภาษณ์ วิชัย อุดมพงษ์ลักษณ์, ผู้ร่วมบุกเบิกและลำดับภาพรายการสารคดีโลกสลัปส์, 8 มีนาคม 2538.

8. ติดต่อประสานงาน

"ฝ่ายประสานงาน" จะทำหน้าที่ติดต่อกับบุคคล องค์กร และสถานที่ที่จะถ่ายทำ เพื่อนัดหมายวันเวลาที่เหมาะสมต่อไป และหากไม่มีข้อจำกัดในเรื่องงบประมาณหรือเวลาแล้วทีมงานก็มักจะเดินทางออกไปสำรวจสถานที่ [Survey] ไว้ล่วงหน้าก่อนการถ่ายทำเพื่อดำเนินการเก็บข้อมูลความเป็นไปได้ในการถ่ายทำและมุมมองด้านภาพ ซึ่งก็จะช่วยทำให้งานในขั้นตอนผลิตนั้นสะดวกและรวดเร็วขึ้นเนื่องจากประหยัดเวลานั่นเอง

ลักษณะ เพ็ญถนอม ได้ให้ทัศนะ เกี่ยวกับการทำงานในหน้าที่นี้ของ
ตนเองว่า

...งานไม่ค่อยวุ่นวาย ทั้งๆที่ต้องถือในมือตั้งหลายเรื่องพร้อมๆกัน คิดว่าถ้าทำผ่านขั้นตอนตามระบบ และรู้จักจัดระเบียบงานของตัวเอง ก็จะไม่มีปัญหาในการประสานงานระหว่างฝ่ายต่างๆในบริษัท ... ถ้าจะขัดแย้ง ก็คงเป็นเรื่องแนวทางการทำงานกับฝ่ายประสานงานด้วยกันมากกว่า เพราะต่างคนก็ต่างสไตล์ [Style] ... งานส่วนใหญ่จะประจำอยู่ในบริษัทแต่ก็มีบางครั้งที่ออกไปถ่ายต่างประเทศเช่น อินโดฯ มาเลย์ ซึ่งน้อง [คุณลักษณะ] จะรับหน้าที่เป็นคนถือเงิน เพราะเป็นผู้หญิงคนเดียวในทีม ¹⁵

ที่ผ่านมานั้นทีมงานฝ่ายประสานงานของรายการโลกสลัปส์ จะมีแต่ผู้หญิง ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากคุณสมบัติสำคัญคือมีความละเอียดรอบคอบ และมีมนุษยสัมพันธ์สูงกว่าผู้ชาย บางครั้งต้องทำหน้าที่คล้ายแม่บ้านหรือนักบัญชี จึงจำเป็นต้องมีความยืดหยุ่นค่อนข้างสูงทีเดียว

¹⁵ สัมภาษณ์ ลักษณะ เพ็ญถนอม, ผู้ประสานงานการผลิตรายการสารคดีโลกสลัปส์, 10 มีนาคม 2538.

นอกเหนือจากการเตรียมการในขั้นตอนต่างๆตามปกติแล้ว บางกรณีก็อาจจะจำเป็นต้องเพิ่มเติมขั้นตอนบางอย่าง ให้สอดคล้องกับเนื้อหาของแต่ละชุดแต่ละตอน เป็นต้นว่า "ทะเลไทย" นอกจากจะต้องเตรียมพร้อมด้านข้อมูล และอุปกรณ์การถ่ายทำแล้ว ยังจะต้องเตรียมตัวเองให้พร้อมในการฝึกดำน้ำ รวมทั้งเรียนรู้วิธีการสื่อสารใต้น้ำ ที่สำคัญคือความฉับไวในการตัดสินใจยามเมื่อได้พบกับอุปสรรค เช่น พบปลาฉลาม หรือทรงตัวใต้น้ำไม่ได้ ซึ่งถือว่าค่อนข้างยากสำหรับผู้ที่ไม่เคยมีพื้นฐานความรู้ หรือประสบการณ์ด้านนี้มาก่อน จึงทำให้ทีมงานบางคนต้องพบอุปสรรคหลายประการซึ่งจะได้กล่าวถึงในส่วนของ "ปัญหาและอุปสรรคในการผลิตรายการสารคดีโลกสลัปส์"

เมื่อพิจารณาลักษณะการปฏิบัติงาน ของทีมงาน "โลกสลัปส์" ในขั้นตอนก่อนการผลิตแล้ว ก็คงจะได้ทราบว่ามีความซับซ้อนเพียงใดที่จะผ่านเข้าสู่ขั้นตอนต่อไป คือ **ขั้นตอนการผลิต** ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ขั้นตอนการผลิต [Field Production]

เป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญมาก จนอาจถือได้ว่าเป็นปรัชญาของรายการโลกสลัปส์ที่ทีมงานทุกคนจะต้องใส่ใจในการปฏิบัติตาม "ตารางการถ่ายทำ" อย่างเคร่งครัด เพราะในการถ่ายทำนอกสถานที่นั้นจะไม่สามารถควบคุมปัจจัยต่างๆที่แวดล้อมอยู่รอบตัวได้ (หรือหากพอจะควบคุมได้ก็ค่อนข้างยาก) ไม่ว่าจะเป็นด้านสภาพอากาศ หรือสภาพแสง ดังนั้นบุคคลที่ทำหน้าที่ "ควบคุมการผลิต-กำกับภาพ-ถ่ายภาพ" จึงจะต้องมีบทบาทสูงมากในขั้นตอนนี้ เพื่อช่วยกันผลักดันให้งานสำเร็จลุล่วงไปได้โดยราบรื่น ดังอาจอธิบายได้โดยลำดับขั้นตอนดังนี้คือ

1. ออกเดินทาง

ขั้นตอนในการผลิตจะ เริ่มต้นตั้งแต่ "การออกเดินทาง" ไปยังที่หมายในการถ่ายทำ โดยอาจเป็นทางรถยนต์ เรือ เครื่องบิน หรือแม้แต่การเดินทางเท้าก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพของเส้นทางนั้นๆว่ามีความสะดวกสบายหรือทุรกันดาร

เพียงใด และอยู่ในหรือนอกประเทศ ตัวอย่างเช่น การถ่ายทำสารคดีชุด "นครวัด นครธม" ที่ประเทศกัมพูชา ถึงแม้ว่าจะมีเครื่องบินโดยสารจากเมืองไทย และมีรถยนต์ไปถึงสถานที่ถ่ายทำ แต่ด้วยความกว้างใหญ่และความศักดิ์สิทธิ์ของสถานที่ จึงทำให้ต้องใช้วิธีเดินเท้าโดยตลอด และต้องแก้ปัญหาด้วยการให้ทีมงานบางคน (คุณธีรภาพ) เดินไปสำรวจสถานที่ล่วงหน้าก่อน ขณะเดียวกันทีมถ่ายทำก็ต้องฉวยโอกาสบันทึกภาพไปพลาง เดินทางไปพลาง ทั้งนี้ก็เพื่อให้สามารถเก็บบันทึกภาพ และข้อมูลได้ครบถ้วนทุกจุด ทันตามเวลาอันถูกเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นกำหนดไว้ อย่างจำกัดนั่นเอง

2. บันทึกภาพและเสียง

ในขั้นตอนนี้ทีมงานจะลงมือถ่ายทำ "ตามลำดับสถานที่" อย่างพิถีพิถัน โดยช่างภาพและผู้กำกับ จะทำหน้าที่ร่วมกันในการ "กำหนดตำแหน่งของมุมกล้อง" [Camera Blocking] และทำหน้าที่สร้างสรรค์มุมมองต่างๆ ตามแนวทางซึ่งผู้เขียนบทกำหนดไว้ และตามแนวคิดในการถ่ายทอด "ภาษาภาพ" ของผู้กำกับภาพ (ลำดับภาพ) โดยที่ตัวช่างภาพเองก็อาจจะแสดงความคิดเห็นโต้แย้งแสดงผลได้เพื่อให้ผลงานออกมามีคุณภาพมากยิ่งขึ้น ไม่ใช่แค่คอยควบคุมแต่เทคนิคกล้อง [Operate] ตามคำสั่งเพียงอย่างเดียว นั่นคือ หากสถานการณ์เอื้ออำนวยก็จะมี การ "ประชุมวางแผนภาพ" ก่อนลงมือถ่ายทำ เพื่อแสดงความคิดเห็น และร่วมกันหาข้อสรุปจาก ทั้ง 3 ฝ่าย คือ ผู้เขียนบท, ผู้กำกับภาพ (หรือผู้ลำดับภาพ) และช่างภาพ โดยมีผู้ควบคุมการผลิตทำหน้าที่ช่วยเสนอแนะอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งหากทำเช่นนี้ได้ ก็จะสามารถช่วย "ป้องกันปัญหาความขัดแย้งทางความคิด"¹⁶ ไม่ให้เกิดขึ้น หรือหากจะเกิดก็มีความเป็นไปได้น้อยที่สุด

¹⁶ ธีรภาพ โลหิตกุล, "สามประสานในงานสารคดี," กรุงเทพมหานคร, สิงหาคม 2536 (พิมพ์ตัด).

คุณวิลาศ ปัญญาโรจน์ ช่างภาพสารคดีโลกสลบสี ที่พัฒนาตนเองขึ้นมาจากสารคดีเกษตรดินค้ำน้ำชุ่ม ได้กล่าวถึงแนวทางบางอย่างที่ตนเองใช้ในการป้องกันเมื่อคาดเดาล่วงหน้าว่าจะเกิดปัญหาได้ เพราะไม่พอใจกันอยู่แล้วในเรื่องส่วนตัว โดยหากมีทางเลือกให้สามารถหลีกเลี่ยงได้ก็จะรีบทำทันที เพราะทราบดีอยู่แล้วว่าในกรณีที่เกิดการขัดแย้งกับผู้เขียนบท จะต้องจบลงด้วยการยอมรับ และเชื่อฟังผู้เขียนบทซึ่งทำหน้าที่เป็นหัวหน้า หรือผู้ควบคุมทีมเท่านั้น (ในยุคเริ่มแรกที่ยังไม่มี "ผู้กำกับภาพ" คอยควบคุมดูแล หรือไม่มี "ผู้ควบคุมการผลิต" ร่วมอยู่ในทีม) ซึ่งตามนโยบายดั้งเดิมของบริษัท ก็คือการมอบความไว้วางใจให้กับผู้สื่อข่าวเป็นผู้ดูแลทีม ในขณะที่ช่างภาพจะมีฐานะรองลงไป ดังนั้นเมื่อเปลี่ยนสายการผลิตจากรายการข่าวมาเป็นสารคดีก็จะเป็นทำนองเดียวกันที่ว่าผู้เขียนบทย่อมมีอำนาจและศักดิ์ศรีเหนือกว่าช่างภาพอยู่ดี ยิ่งหากผู้เขียนบทบางรายขาดเหตุผลทุกอย่างที่ตนเองก็ไม่มี ความชำนาญในเรื่องมุมมองของภาพ ก็อาจจะเกิดได้ปัญหามาก เช่นกรณีของคุณปิยาภรณ์ มีนทะจิตร แต่ต่อมาก็พอจะปรับตัวได้ หรือในกรณีของคุณธีรภาพ โลหิตกุล ซึ่งเคยผ่านการเป็นนักเขียนมาก่อน จะมีข้อมูลแน่นและสามารถถ่ายภาพนิ่งได้ แต่ยังปรากฏว่ามีปัญหาอยู่บ้างในส่วนของภาพเคลื่อนไหว โชคดีที่ยอมรับความจริงเมื่อได้เห็นปัญหาในขณะตัดต่อ จึงเริ่มจะเข้าใจและปรับตัวได้เร็วยิ่งขึ้น (วิลาศ ปัญญาโรจน์, สัมภาษณ์)

ในขั้นตอนของการบันทึกภาพและเสียงนี้ ต้องคำนึงถึงลักษณะของงานที่จะถ่ายทำเป็นหลักเพื่อที่จะสามารถวิเคราะห์มุมมองของภาพได้อย่างชัดเจน สื่อความหมายครบถ้วน และสวยงาม ดังเช่น ในกรณีการบันทึกภาพประเพณีการแต่งงาน ของชาวเชียงใหม่ ในประเทศพม่า ช่างภาพจะต้องคอยระมัดระวังไม่ให้ขาดช่วง ขาดตอน หรือหากสามารถตั้งกล้องได้ก็จะสะดวกขึ้น เพราะหากต้องถ่ายภาพโคลส-อัพ [Close-Up] แล้วต้องแบกกล้องบนบ่า [Handheld] ก็อาจทำให้ภาพสั่น คลายตา หรือกรณีการถ่ายทำพฤติกรรมของแมงมุม ก็ต้องเข้าใจธรรมชาติของมันก่อนว่า จะโผล่ออกมาดักจับแมลงที่มาเกาะใยเมื่อใด และจะกินเหยื่อเลยหรือไม่ ดังนั้นคุณสมบัติด้านความอดทนและช่างสังเกตจึงจำเป็นในจุดนี้มากกว่าความคล่องตัว

ต่อความคิดเห็นเกี่ยวกับการมี "ผู้กำกับภาพ" นั้น ช่างภาพส่วนใหญ่ เห็นพ้องต้องกันว่าควรจะมีมานานแล้ว เพราะมุมมองของผู้เขียนบทแต่ละคนย่อม จะแตกต่างกัน ในขณะที่ผู้กำกับภาพย่อมจะมีความเข้าใจและมีมุมมองใกล้เคียงกัน คล้ายเป็นตัวเชื่อมระหว่างทั้งสองฝ่าย ที่สำคัญจะช่วยสร้างมุมมองที่แตกต่างออกไป จากประสบการณ์เดิมๆของช่างภาพ เพราะแน่นอนว่าเราทุกคนย่อมมีโอกาสถึง "ทางตัน" ได้ หากคิดหรือทำอะไรซ้ำไปซ้ำมาในสภาพแวดล้อมที่ใกล้เคียงกับแบบ เดิม ดังเช่นที่คุณวิลาศ ได้กล่าวไว้ "พอถ่ายไปนานๆบางครั้งเราก็ตันเหมือนกัน คิดภาพไม่ค่อยออก ถ้ามีผู้กำกับก็จะช่วยได้มาก อย่างเรื่องกรุงเทพฯ [กรุงเทพมหานคร] ถ่ายยากมาก คิดไม่ออก เพราะมันเห็นจนชินตา จะเรียกว่าเราเริ่ม หนีตัวเองไม่พ้นก็ได้" ¹⁷

ในขณะที่ถ่ายทำนั้นผู้กำกับภาพและผู้ควบคุมการผลิต จะช่วยกันตรวจ เช็คลักษณะภาพ, องค์ประกอบ [Composition] และสีลื่นของภาพ ให้ถูกต้อง โดยมีผู้ช่วยช่างภาพที่ทำหน้าที่ควบคุมเสียงหรือแสง เป็นผู้ดูแลในจุดนั้นอย่างใกล้ชิด และเพื่อป้องกันการผิดพลาดก็จะเพลย์ [Play] เทปดูก่อนทุกครั้ง เพื่อตรวจสอบ หาข้อบกพร่องต่างๆ ก่อนจะตัดสินใจว่าควรถ่ายช่อม [Take] อีกครั้งหนึ่งหรือไม่ เพราะในการถ่ายทำแต่ละช็อต [Shot] ช่างภาพมักจะต้องถ่ายเพื่อไว้ประมาณ 2-3 เทค [Take] เพื่อให้ผู้ลำดับภาพมีโอกาสเลือกใช้ภาพที่ดีที่สุดในการ์ม นั้นๆ

¹⁷ สัมภาษณ์ วิลาศ ปัญญาโรจน์, ช่างภาพสารคดีโลกสลัปส์, 8 มีนาคม 2538.

โดยทั่วไป ในการถ่ายทำสารคดีความยาวตอนละ 30 นาที เช่น รายการสารคดีโลกสลับสีนี้ ทีมงานจะออกถ่ายทำประมาณ 3 ครั้งๆ ละประมาณ 7 วัน โดยเรียกการเดินทางแต่ละครั้งว่าเป็น 1 ทริป [Trip] (ภูเก็ต กาญจนบุรี วัฒนชัย, ลัมพาศน์) แต่ก็ไม่ได้ถือเป็นสูตรสำเร็จตายตัวเสมอไปเพราะบางชุดเช่น "อาณาจักรล้านช้าง" และ "เวียตนาม" ก็สามารถถ่ายทำได้เสร็จสมบูรณ์เพียงในทริปเดียว ทั้งๆที่มีความยาวในการออกอากาศถึง 5 ตอน ในขณะที่ "ศิลปะขอมในเมืองไทย" นั้นแม้ว่าจะมีความยาวเพียง 2 ตอน แต่ก็ต้องใช้เวลานานพอสมควรในการถ่ายเก็บไปเรื่อยๆ โดยมีช่างภาพที่รับผิดชอบงานนี้ 2-3 คน ทำหน้าที่สลับเปลี่ยนกันไป (วิลาศ ปัญญาโรจน์, ลัมพาศน์) ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากสถานที่ในการถ่ายทำ และความจำเป็นของการจัดลำดับก่อนหรือหลังในการออกอากาศ

จะเห็นได้ว่าลักษณะงานการผลิตรายการสารคดีโลกสลับสีนั้นต้องอาศัยระยะเวลา รวมทั้งความร่วมมือระหว่างบุคลากร ทั้งภายใน และภายนอกองค์กร จึงต้องผ่านลำดับขั้นตอนต่างๆมากมาย กว่าจะปรากฏเป็นผลงานเผยแพร่ให้ได้ชมกันทางสื่อโทรทัศน์ และ ขั้นตอนหลังการผลิต ก็เป็นการกลั่นกรองผลงานขั้นสุดท้ายที่มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าทุกขั้นตอนที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ดังจะได้กล่าวถึงในรายละเอียดต่อไป

ขั้นตอนหลังการผลิต [Post Production]

ในลักษณะการถ่ายทำแบบ "กล้องเดี่ยว" [Single Camera] ของรายการสารคดีนั้น จำเป็นอยู่ที่จะต้องนำภาพและเสียงทั้งหมดที่บันทึกไว้ มาทำการตัดต่อ ลำดับ หรือเรียงร้อยกันเข้า เพื่อให้ได้ใจความตามโครงเรื่อง หรือแนวคิดหลักของแต่ละเรื่อง แต่ละตอนนั้นๆ รวมทั้งเพื่อส่งเสริมให้ผู้ชมเกิดอารมณ์และความรู้สึกคล้อยตามไปด้วย แต่ก่อนที่จะลงมือตัดต่อลำดับภาพได้ก็จะต้องผ่านขั้นตอนสำคัญคือ "การเขียนบทสมบูรณ์" เสียก่อน ทั้งนี้เพราะในขั้นตอนการถ่ายทำสารคดีโลกสลับสีที่ผ่านมานั้นจะมีเพียง "โครงร่าง" ยังไม่ได้เขียนบทบรรยายและบทภาพแต่อย่างใด

1. แก้ไขเพิ่มเติมบท

ภายหลังจากการถ่ายทำเสร็จสิ้นลง ผู้เขียนบทก็จะเริ่มดำเนินงานในขั้นตอนหลังการผลิตโดยการเขียน "บทสมบูรณ์" [Full Script] ซึ่งอาจจะต้องมีการแก้ไขเพิ่มเติม หรือตัดทอน รวมทั้งตัดแปลงบางส่วนจากโครงร่างเดิมที่ใช้ในการถ่ายทำ โดยมักจะระบุทั้งภาพและเสียงไว้อย่างละเอียด เพื่อความสะดวกในการตัดต่อลำดับภาพ

ในบางกรณีที่ผู้เขียนบทนั้นไม่ค่อยมีความรู้หรือความชำนาญทางด้าน "ภาษาภาพ" มากนัก ก็อาจจะเขียนเพียง "บทบรรยายเสียง" [Audio] อย่างละเอียดโดยไม่ระบุ "บทภาพ" [Video] ที่ชัดเจนลงไปด้วย ตัวอย่างเช่น กรณีของคุณเปียภรณ์ มัณฑะจิตร ซึ่งเป็นผู้เขียนบทที่ได้สำเร็จการศึกษาทางด้านศิลปะหรือนิเทศศาสตร์โดยตรง แต่มีความเชี่ยวชาญทางธรรมชาติวิทยา จึงไม่อาจจะเขียน "บทภาพ" ได้ชัดเจน ดังที่คุณวิชัย อุดมพงษ์ลักขณา ได้กล่าวอ้างถึงดังนี้

... บทที่ได้รับมาใช้ตัดต่อจะไม่ค่อยสมบูรณ์นัก บางเรื่องก็มีแต่เสียงบรรยาย ไม่มีบทภาพ เช่นของพี่เปา [คุณเปียภรณ์] ซึ่งเราก็พยายามทำความเข้าใจว่าเขาไม่ได้เขียนมาในฟิลด์ [Field] นี้ หรืออาจจะ มี ก็เพียงเขียนว่า "ภาพวิวสวยๆ" ซึ่งตกหนักที่เราจะต้องตีความบทให้แตกต่างว่าเป็นวิว [View] อะไรกันแน่ [ป่า, แม่น้ำ หรือทิวเขา] เพราะถ้าตีความไปได้ไม่ตรงกับใจเขาหรือผิดความหมาย ก็จะต้องเสียเวลามานั่งแก้ไขที่หลังอีก แต่ในอีกแง่หนึ่งก็ดีตรงที่ช่วยฝึกให้เรารู้จักสร้างสรรค์ภาพให้สื่อความหมายได้เอง ¹⁸

¹⁸ สัมภาษณ์ วิชัย อุดมพงษ์ลักขณา, ผู้ลำดับภาพและเสียงรายการสารคดีโลกสลัปสี, 8 มีนาคม 2538.

อย่างไรก็ดี ในการปรับแก้ไขบทนั้น ย่อมต้องคำนึงถึง "ภาพ" ที่ได้บันทึกมา หรือสามารถเสาะหาได้จากห้องสมุดเทปที่บริษัททำมีอยู่ในขณะนั้น เพราะหากปรากฏว่า มีภาพที่บอกเล่าเรื่องราวในตัวเองได้ค่อนข้างชัดเจนแล้ว ก็ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องเขียนบทพรรณนาเพิ่มเติมให้กรูกรังเข้าไปอีก อาจเพียงเขียนเพื่อให้ข้อมูลเสริมเล็กน้อย ก็น่าจะเพียงพอ

2. ตรวจเช็คลำดับภาพ

หลังจากที่ถ่ายทำเสร็จ และเดินทางกลับมายังบริษัทแล้ว ผู้กำกับภาพ หรือผู้ลำดับภาพ ก็จะนำเทปทุกม้วนที่ได้ถ่ายทำไปแล้วนั้นมาตรวจเช็ค และเขียน "ลำดับภาพ" [Shot List]* เพื่อให้ทราบตำแหน่งและข้อมูลของแต่ละภาพที่อยู่ในแต่ละม้วน เช่น 0001 LS ท้องฟ้ายามเย็น มีนกบินผ่าน ภาพเป็น Silhouette (ย้อนแสง), ...0510 Group Shot นกบินมาถึงรัง, ...0530 CU นกป้อนอาหารลูก เป็นต้น (เลข 2 ตัวแรก จะหมายถึงนาที่ ส่วน 2 ตัวหลังหมายถึงวินาที)

สำหรับเหตุผลที่ต้องมีการทำ Shot List ทุกครั้งหลังการถ่ายทำ ก็เนื่องมาจากใน "ขั้นตอนการถ่ายทำ" นั้นมักจะถ่ายทำกันตามความสะดวก เป็นต้นว่า เรียงตามลำดับสถานที่ เพื่อให้ประหยัดเวลาและแรงงานในการเคลื่อนย้ายอุปกรณ์ มิได้ถ่ายทำเรียงลำดับตามที่กำหนดไว้ ดังนั้นถ้าหากสามารถทำ Shot List ได้ละเอียดเพียงพอ ก็จะทำให้เกิดความสะดวกในการค้นหาภาพ รวมทั้งช่วยประหยัดระยะเวลาใน "ขั้นตอนการลำดับภาพ" ได้มากที่สุด

* คือ ลำดับภาพตามลำดับของเทป หรือลำดับการถ่ายทำก่อน-หลัง โดยจะระบุช่วงเวลาตามลำดับในเทป และให้ข้อมูลที่สำคัญของภาพในตำแหน่งนั้น ดังตัวอย่างข้างต้น หรืออาจทำลำดับภาพคร่าวๆไม่ระบุตำแหน่งของภาพก็ได้ เช่น ภาพนกบินกลับรังยามเย็น, นกอีกกลุ่มบินมาถึงรัง, นกป้อนอาหารลูก เป็นต้น

ในการผลิตรายการสารคดีโลกสลับสีนั้นส่วนใหญ่มักจะถูกจำกัดด้วยเงื่อนไขของเวลาเพื่อเร่งทำ Stock สำหรับออกอากาศ จึงมักจะไม่ค่อยพิถีพิถันกับการทำ Shot List ให้ละเอียดเท่าที่ควร ทั้งๆที่ในความเป็นจริงแล้วหากทำคัตก็ช่วยประหยัดเวลาในการทำงานมากทีเดียว

3. บันทึกเสียงผู้บรรยาย

จะทำการบันทึกเสียงผู้บรรยาย คือ ดร.สมเกียรติ ถึง 2 ครั้ง โดยในครั้งแรกถือเป็นการบันทึกเสียงเพื่อนำมาใช้เป็นแนวทาง [Guide Line] ในการตัดต่อภาพ ก่อนที่จะบันทึกเสียงอีกครั้งหนึ่งในขั้นสุดท้าย ภายหลังจากที่ได้ผ่านขั้นตอนการตัดต่อและเรียบเรียงดนตรีเรียบร้อยแล้ว

4. ตัดต่อลำดับภาพ

คือ ขั้นตอนในการเรียงร้อยภาพและเสียงให้เป็นไปตามบทสมบูรณ์ที่ได้กำหนดไว้ โดยมีรายละเอียดดังนี้

- ลงมือตัดต่อจากภาพที่ได้ถ่ายทำมา [Footage] โดยค้นหาภาพจาก Shot List ที่ทำไว้ล่วงหน้า และหากในบางกรณี ภาพที่ถ่ายทำมานั้นมีไม่เพียงพอ ก็อาจจะต้องพิจารณานำเทปอื่นๆที่มีอยู่ในห้องสมุดเทป [Stock Shot] หรือภาพนิ่งจากเอกสารต่างๆมาเพิ่มเติมด้วย (ภูเก็ท กาญจนะวณิชย์, สัมภาษณ์)

- บางกรณีที่ภาพขาดชีวิตชีวา ก็อาจจะต้องตัดต่อโดยอาศัย "ผลพิเศษทางภาพ" [Special Effects] มาช่วยเพิ่มสีสันให้กับสารคดีมากขึ้น ซึ่งโดยทั่วไปแล้วนิยมใช้ "การจางซ้อนภาพ" [Dissolve] เพราะจะช่วยเพิ่มความนุ่มนวลให้กับการนำเสนอตามสไตล์ [Style] ของรายการ มากกว่าเทคนิคอื่นๆ เช่น "นครวัด นครธม" หรือ "ศิลปะขอมในเมืองไทย" ซึ่งนำเสนอเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมล้วนๆ ย่อมจะต้องอาศัยเทคนิคการเชื่อมโยงภาพ หรือการสร้างภาพให้มีชีวิตชีวมากขึ้น เพื่อกระตุ้นความสนใจในการรับชม, ชุด "เสด็จประพาสต้น"

พระพุทธรูปเจ้าหลวง" ซึ่งเป็นการตามรอยเสด็จประพาสหัวเมืองต่างๆ ของสมเด็จพระปิยมหาราช แหล่งข้อมูลที่ปรากฏจึงล้วนแต่เป็นภาพนิ่งในอดีต ดังนั้นเทคนิคการย้อมสีเพื่อสร้างภาพย้อนอดีต และการใช้เทคนิคในการสร้างความนุ่มนวลให้เก๋กับภาพ จึงเป็นเรื่องที่จำเป็นอย่างยิ่ง

- ซ้อนตัวอักษรใต้ภาพ [Super Impose] เพื่อให้ข้อมูลเพิ่มเติม เช่น ชื่อสกุล และตำแหน่งของแหล่งข้อมูลหรือบุคคลในเหตุการณ์นั้นๆ หรืออาจให้คำแปลเป็นภาษาไทยกำกับไว้ใต้ภาพ กรณีเป็นภาษาถิ่นหรือภาษาต่างประเทศ ซึ่งในส่วนนี้เป็นหน้าที่ของผู้รับผิดชอบด้านกราฟฟิคคอมพิวเตอร์ที่จะซ้อนตัวอักษรตามที่บทยุติระบุไว้ โดยมักจะทำในขณะที่ร้อยรายการก่อนส่งเทปไปออกอากาศยังสถานีโทรทัศน์ต่อไป (โดยปกติบริษัทฯ จะถ่ายทำด้วยเทประบบ U-Matic Low Band แต่เมื่อ ททบ.5 ปรับระบบการออกอากาศไปเป็น High Band จึงต้องทำการเปลี่ยนระบบทุกครั้งก่อนส่งเทปไปยังสถานี) และมักจะใช้ช่วงเวลานี้ซ้อนตัวอักษรหรือปรับแต่งรายการให้สมบูรณ์ไปพร้อมๆ กัน เพื่อเป็นการประหยัดเวลา

- จัดทำไตเติ้ล [Title] ซึ่งโดยปกติจะมีไตเติ้ลหลักอยู่ทุกตอน และจะจัดทำไตเติ้ลเฉพาะตอนขึ้นมาอีก เพื่อให้สอดคล้องกับเรื่องราวของสารคดีแต่ละชุด โดยจะจัดทำทั้งไตเติ้ลประจำตอนเปิดรายการ และไตเติ้ลท้ายรายการ [Credit Title]

* จะระบุชื่อ สกุล และตำแหน่งหน้าที่ในการผลิตรายการนั้นๆ โดยถือว่าเป็นการให้เกียรติแก่ทีมงานผลิต และบางครั้งยังอาจรวมเอาข้อความแสดงความขอบคุณแหล่งข้อมูล และผู้ให้การสนับสนุนรายการ มาไว้ด้วยกัน

5. เรียบเรียงดนตรีประกอบ

วัตถุประสงค์ของการประพันธ์ หรือเรียบเรียงดนตรีประกอบขึ้นมาใหม่ ของรายการสารคดีโลกสลับสีนั้น ก็เพื่อเป็นการแหวกความซ้ำซากจำเจของการหยิบยืม "ลิขสิทธิ์ทางความคิด" ของผู้อื่นมาใช้ รวมทั้งยังเป็นไปตามทฤษฎีการผลิตรายการที่ถูกต้อง นั่นก็คือ การใช้ดนตรีและเสียงประกอบเป็นส่วนเสริม เพื่อให้สอดคล้องกับภาพและเรื่องราวต่างๆที่ได้ตัดต่อไปจนเสร็จสมบูรณ์แล้ว

ดร.สมเกียรติ อ่อนวิมล ได้เคยให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องความแปลกใหม่ และความคิดริเริ่มไว้ว่า รายการที่จะเกิดได้คือรายการที่มีอะไรแปลกใหม่ และให้สาระประโยชน์ ดังนั้นถ้าใครคิดรายการใหม่ไม่ได้ ออกมาก็อบปี [Copy] ของเก่าอยู่ ก็จะไม่โตได้ยาก¹⁹

ถ้าจะมองในแง่ของการใช้ดนตรีประกอบในรายการโทรทัศน์ ก็คงไม่ถือว่าเป็นความแปลกใหม่ แต่หากมองในภาพรวมของสารคดีไทย ที่มักจะฉวยวัสดุเสียงที่คุ้นเคยใกล้ตัวมาใช้แล้ว ก็ถือได้ว่าเป็นความกล้าที่จะลงทุนสร้างเอกลักษณ์เฉพาะของรายการ และให้ความสำคัญต่อการสร้างเสริมอารมณ์และความหมายให้แก่เนื้อหาที่น่าเสนอไปยังผู้ชม

สำหรับในขั้นตอนนี้ จะมีผู้ที่ทำหน้าที่ประสานงานและติดต่อทาบตามทีมงาน หรือบุคคลที่มีความเชี่ยวชาญด้านดนตรี อย่างไม่เป็นทางการก่อน ซึ่งในระยะแรกก็คือคุณวิชัย อุดมพงษ์ลักษณ์ แต่ต่อมาเมื่อย้ายไปเป็น "ผู้ควบคุมการผลิต" ของรายการสารคดีชุดธรรมชาติ ก็เป็นหน้าที่ของคุณชนินทร์ ชมะโชติ ที่จะต้องให้

¹⁹ ที่ปวิท พงศ์ไพบูลย์, "พัฒนาการของบริษัทผู้ผลิตรายการโทรทัศน์," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการสื่อสารมวลชน คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534), หน้า 145.

ข้อมูล [Brief] เกี่ยวกับแนวคิดหลักของเรื่อง และรายละเอียดของอารมณ์ แก่ทีมงานผู้แต่งด้วยตนเอง จากนั้นจึงเสนอและปรึกษาความเป็นไปได้ของงบประมาณกับผู้อำนวยการผลิต (ดร.สมเกียรติ) หรือผู้จัดการผลิต (คุณนพพร) เมื่อตกลงกันได้ก็จะทำสัญญาว่าจ้างเป็นตอนๆไป ซึ่งผู้ศึกษาขอหยิบยกข้อมูลจากการสัมภาษณ์คุณวิชัย อุดมพงษ์ลักขณา มาเพิ่มเติมเพื่อความเข้าใจยิ่งขึ้น ดังนี้

... ช่วงแรกๆ พี่ก็จะทำหน้าที่ติดต่อกับให้ และบริฟ [Brief] เองเลย ...
 วิชัยเขาใช้ห้องบันทึกเสียงที่ M & M Studio ซึ่งทางบริษัทจะรับผิดชอบเรื่องค่าใช้จ่ายเองทั้งหมด ตกประมาณ 3,000 บาท ต่อ 6 ชั่วโมง ...
 เคยมีการเปลี่ยนบรรยากาศให้คนอื่นๆ มาแต่งบ้างเหมือนกัน แล้วแต่ความเหมาะสมของเนื้อหา ก็ปรึกษาอาจารย์ก่อนเรื่องค่าตอบแทน แล้วเสนอให้เจ้าตัวเขาทราบ ถ้าตกลงก็ทำสัญญากัน แล้วเริ่มแต่งได้เลย ... ช่วงหลังได้เป็นหลักหมื่น แยกเป็นค่าธีม [Theme] หลัก และธีมย่อย ดีกว่ารวมตอนเหมือนช่วงแรกๆ ... กรณีของนักดนตรีดังก็ทำให้ลำบากใจบ้างเพราะค่อนข้างจะมีอีโก้ [Ego] สูง คือพอให้แก้ไขก็จะมีปฏิกิริยา ครั้งที่ 1 ก็ยังไม่เป็นไร แต่ถ้าครั้งที่ 2 ก็เป็นเรื่องเลย ทว่าไม่เคารพความคิดของเขา เช็ด ไม่จ้างอีก แต่อีกอย่างก็เป็นเพราะสไตล์ [Style] ของเรื่องต่อๆมาไม่เข้ากับเขาด้วย ²⁰

ความลำบากใจของผู้ประสานงานการเรียบเรียงดนตรีจะอยู่ที่การไม่ยอมรับในแนวคิดหลักหรืออารมณ์ของการนำเสนอตามที่ผู้เขียนบทและทีมงานได้ร่วมกันสร้างสรรค์ไว้ หากเกิดกรณีเช่นนี้ขึ้นบ่อยครั้งก็อาจเป็นอุปสรรคต่อคุณภาพของรายการได้ ตัวอย่างเช่นในกรณีของคุณพงษ์เทพ กระโดนชำนานู ซึ่งทีมงานได้ติดต่อกับทำดนตรีที่ใกล้เคียงกับความชำนานูของเขา คือดนตรีแนวพื้นบ้านเพื่อชีวิต ในสารคดีชุดชนกลุ่มน้อยในเมืองไทย แต่ก็ได้เกิดข้อโต้แย้งในการปรับแก้ไข

²⁰ สัมภาษณ์ วิชัย อุดมพงษ์ลักขณา, ผู้ลำดับภาพและเสียงรายการสารคดีโลกสลัปสี, 8 มีนาคม 2538.

งาน ซึ่งอันที่จริงก็ถือเป็นเรื่องปกติของการผลิตรายการโทรทัศน์ที่ผู้ประพันธ์ดนตรี ควรจะพยายามทำความเข้าใจ หรือในมุมมองกลับกันที่ทีมงานผู้ผลิตหรือผู้ประสานงานก็ ควรพยายามถ่ายทอดแนวคิด หรือความต้องการที่แท้จริงของแต่ละช่วง แต่ละตอน เพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกันในการผลิตผลงาน โดยยึดหลักการประนีประนอม ให้มากที่สุด เพราะไม่แน่ว่าในอนาคตนั้นอาจจะได้มีโอกาสมาร่วมงานกันอีก ด้วยว่าต่างก็เป็นองค์ประกอบในระบบย่อยของสังคมเช่นเดียวกันนั่นเอง

สำหรับการดำเนินงานในช่วงหลังคือในปี พ.ศ. 2536 จะมีลักษณะของการติดต่อว่าจ้าง "ผู้ประพันธ์ดนตรีประกอบ" แบบยึดหยุ่นมากขึ้น คือถ้าเป็นคนที่มีความคุ้นเคยกันดีพออยู่แล้ว ทางทีมงานก็สามารถติดต่อโดยตรง เพื่อให้เขาทำดนตรีได้เลย โดยไม่ต้องรอผ่านการตัดสินใจของผู้บริหารก่อน (ภูเก็ท กาญจนะ วณิชย์, สัมภาษณ์)

6. บันทึกเสียงขั้นสุดท้าย

หลังจากที่ได้ทำการตัดต่อลำดับภาพรวมทั้งเพิ่มเติมดนตรีและเสียงประกอบต่างๆลงไปเรียบร้อยแล้ว ก็จะนำมาเพลย์ [Play] ประกอบกับการลงเสียงครั้งที่ 2 ของผู้บรรยาย ซึ่งจะถือเป็นการบันทึกเสียงจริงครั้งสุดท้าย ลงในเทปรีล [Reel] ก่อนนำมาผสม [Mix] กับเสียงอื่นๆ ให้ได้ชิ้นงานที่สมบูรณ์

อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างของรายการโลกสลับสีในขั้นตอนนี้ เมื่อเปรียบเทียบกับรายการอื่นๆ คงอยู่ในประเด็นที่ว่า "ผู้อำนวยการผลิตทำหน้าที่เป็นผู้บรรยายเอง" ดังนั้นการลงเสียงประกอบภาพในครั้งนี้ จึงเท่ากับเป็นการ "ตรวจสอบ" [Monitoring] ผลงานไปโดยปริยาย ซึ่งคุณวิชัยได้เล่าถึงจุดนี้ว่า "อาจารย์จะลงเสียงเอง โดยดูภาพทั้งหมดเพื่อที่จะสร้างอารมณ์ไปด้วย พวกเราจะยืนรอกันอยู่หน้าห้องลงเสียง ถ้าอาจารย์ออกมาแล้วหน้าตาสดใส ชมว่าดี ชอบ ก็โล่งใจกัน แต่ถ้าอารมณ์เสีย บอกว่าไม่ได้เรื่อง ก็ต้องรื้อทิ้ง แก้ไขใหม่"

7. เผยแพร่ออกอากาศ

หลังจากที่ชิ้นงานแต่ละตอนได้ผ่านขั้นตอนการดำเนินงานมาจนครบถ้วนแล้ว ก็จะต้องส่งให้ฝ่ายประสานงาน เพื่อจัดส่งเทปรายการไปเผยแพร่ยังสถานีโทรทัศน์ ไม่ว่าจะเป็น ช่อง 9 อ.ส.ม.ท. หรือ ททบ.5 โดยจะส่งตรงไปยังผู้รับผิดชอบคือเจ้าหน้าที่ฝ่ายรายการ จากนั้นจะผ่านขั้นตอนการตรวจสอบของสถานี ก่อนจะส่งต่อไปยังห้องออกอากาศเป็นอันว่าเสร็จสิ้นกระบวนการผลิตในแต่ละครั้ง

8. ประชุมสรุปงาน

ภายหลังจากงานเสร็จสมบูรณ์แล้วจะมาพิจารณาร่วมกันถึงข้อดีและข้อเสียของผลงาน ตลอดจนวิเคราะห์ข้อบกพร่องและปัญหาจากการทำงานร่วมกันในที่นี้ เพื่อสั่งสมประสบการณ์ไว้เป็นบทเรียนในการทำงานครั้งต่อไป ซึ่งคุณอาไพวรรณ ลัดดากรพันธุ์ ผู้เขียนบทรายการโลกสลัปส์ ยืนยันว่า วิธีการนี้จะใช้ได้ผลกับคนที่ไม่ปิดกั้นตัวเอง และทำให้ทุกคนใส่ใจกับงานของตนเองมากยิ่งขึ้น

คุณธีรภาพ โลหิตกุล ได้เคยให้ทัศนะ ในฐานะผู้มีประสบการณ์ด้านการเขียนบทและการเป็นผู้ควบคุมการผลิตรายการโทรทัศน์ เกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า

... ทุกๆ ฝ่ายโดยเฉพาะสามประสาน [ผู้เขียนบท-ช่างภาพ-ผู้กำกับ{ลำดับ}ภาพ] ควรมีการประชุมสรุปงาน เก็บรับบทเรียนจากข้อดี ข้อเสีย หรือข้อบกพร่องจากงานร่วมกัน กระทั่งหาเวลานั่งดู-ศึกษา-วิเคราะห์-วิจารณ์งานของคนอื่นหรืองานสารคดีต่างประเทศดีๆ ร่วมกัน ... เท่ากับเป็นการ "เสริมสร้างประสบการณ์และมุมมองร่วมกัน" ก่อให้เกิด "วัฒนธรรมในการศึกษาวิจารณ์งาน" รวมไปถึงการพูดจาในภาษา (ทางศิลปะ) เป็นภาษาเดียวกัน

หรืออย่างน้อยก็ใกล้เคียงกัน เมื่อออกไปปฏิบัติงานร่วมกันก็จะไม่เกิด"ปัญหาการประสานงาน" ตามมาได้²¹

9. ทำการประชาสัมพันธ์รายการ (ส่งเสริมรายการ)

วัตถุประสงค์ของการ"ประชาสัมพันธ์"รายการสารคดี"โลกสลับสี" ก็เพื่อให้ข้อมูลข่าวสารพื้นฐานต่างๆเกี่ยวกับรายการ อาทิ ชื่อเรื่อง, วันเวลา, สถานที่ที่ออกอากาศ ตลอดจนข้อมูลเบื้องต้นหลังการผลิตรายการ ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะดึงดูดความสนใจและตอกย้ำให้ผู้ชมติดตามรับชมรายการอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ

สำหรับการประชาสัมพันธ์โดยผ่านทางสื่อต่างๆนั้น จะปรากฏอยู่ในหลายรูปแบบดังนี้

1. การส่งข่าวแจกไปยังสื่อสิ่งพิมพ์ [Press Release] อาทิ นิตยสารดิฉัน (ในเครือบริษัท), นิตยสารสกุลไทย, นิตยสารศิลปวัฒนธรรมและหนังสือพิมพ์ฉบับต่างๆ (ภูเก็ต กาญจนะวณิชย์, สัมภาษณ์)

2. การรายงานข่าว [News Reporting] โดยผู้สื่อข่าวของหนังสือพิมพ์ จะมาติดต่อขอทำข่าวเอง เมื่อเห็นว่าเนื้อหาของรายการในตอนนั้นๆ มีความน่าสนใจ หรือแปลกใหม่ (นิรุดี คิริจรรยา, สัมภาษณ์)

3. การจัดทำสปอต [Spot] เพื่อออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ จะทำการเผยแพร่ล่วงหน้าอย่างน้อย 1 สัปดาห์ โดยประชาสัมพันธ์ในช่วงเวลาโฆษณาของรายการต่างๆที่บริษัทเป็นเจ้าของ เช่น รายการข่าวทาง ททบ.5 (2533-2534), รายการสารคดีแนชั่นแนลจีโอกราฟฟิคโซไซตี้ (2533-2536),

²¹ วีรภาพ โลहितกุล, "สามประสานในงานสารคดี," กรุงเทพมหานคร, สิงหาคม 2536 (พิมพ์ดีด).

รายการที่นี้กรุงเทพฯ (2531-2536), รายการเช้าวันนี้ (2533-2536) และรายการ"โลกสลับสี"เอง เป็นต้น (ภูเก็ท กาญจนะวณิชย์, สัมภาษณ์)

4. การช้อนตัวอักษรใต้ภาพ [Caption] ในรายการต่างๆ ที่บริษัทแปซิฟิคาเป็นเจ้าของเวลาและผู้ผลิตรายการ โดยเนื้อหาที่เผยแพร่จะเกี่ยวข้องกับรายการนั้นๆโดยเฉพาะ เช่น "โลกสลับสี"จะเป็นข้อมูลเกี่ยวกับวิถีโอเทปรายการ และข้อมูลเกี่ยวกับตอนต่อไป (ไม่นิยมใช้มากนักเพราะจะทำให้เกิดการรบกวนสมาธิในการรับชมของผู้ชมรายการได้)

5. การเปิดตัวรายการ [Grand Opening] โดยเท่าที่ผ่านมานั้น จะทำการเปิดตัวต่อสื่อมวลชน ที่โรงแรมใหญ่ เฉพาะสารคดีชุดใหญ่ๆ ได้แก่ "ทะเลไทย" และอีกครึ่งหนึ่งคือการเปิดตัวเพื่อต้อนรับการกลับไปเผยแพร่ยังช่อง 9 อ.ส.ม.ท. เนื่องในวาระครบรอบ 5 ปี"โลกสลับสี" ณ ห้องประชุมสำนักงานใหญ่ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด (อ่ำไพวรรณ ลัดดากรพันธุ์, สัมภาษณ์)

6. การพิมพ์เอกสารเผยแพร่ ในรูปของแผ่นพับ [Folder] และป้ายประกาศ [Poster] ร่วมกับธนาคารฯซึ่งจะเน้นหนักในการขายเทปรายการ (อ่ำไพวรรณ ลัดดากรพันธุ์, สัมภาษณ์)

แม้ว่า บริษัทแปซิฟิคา จะได้ก่อตั้ง"ฝ่ายประชาสัมพันธ์"ของบริษัทฯขึ้นมา ในช่วงปีพ.ศ.2533 แต่ก็นับได้ว่ามีบทบาทค่อนข้างน้อยในการดำเนินงานด้านการประชาสัมพันธ์รายการ"โลกสลับสี" ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากทีมงาน เคยชินกับการทำหน้าที่นี้เองมาตั้งแต่ต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดทำสโปดโทรทัศน์หรือแม้แต่การบันทึกภาพนิ่งขณะถ่ายทำ เพื่อส่งประกอบข่าวแจก [Press Release] รวมถึงการเขียนข่าวแจกโดยการย่อเรื่อง ก็ล้วนเป็นแนวคิดของผู้เขียนบทเองซึ่งทราบข้อมูลทั้งหมด (ภูเก็ท กาญจนะวณิชย์, สัมภาษณ์) เพียงแต่อาศัยฝ่ายประชาสัมพันธ์ในการเป็นสื่อกลางติดต่อส่งข่าวให้เท่านั้น นั่นก็หมายถึงว่า แท้ที่จริงแล้วฝ่ายประชาสัมพันธ์ไม่ได้มีบทบาทในการวางแผนงานประชาสัมพันธ์ ที่มีลักษณะเป็นระบบให้กับรายการ"โลกสลับสี"เลย

คุณนิรุติ ศิริจรรยา ผู้จัดการฝ่ายประชาสัมพันธ์ของบริษัทแปซิฟิก
ได้กล่าวถึงลักษณะหน้าที่ ความรับผิดชอบ ที่มีต่อบริษัทฯ และรายการ "โลกสลับสี"
ไว้ดังนี้

... ทีมงานประชาสัมพันธ์ของเราไม่ใหญ่โต เป็นเพราะลักษณะขององค์กร
และรูปแบบของสินค้า ที่สำคัญเราเป็นงานที่ต้องประชาสัมพันธ์ตัวเองอยู่แล้ว
ตอนนั้นมีทีมงานแค่ 4 คน (เป็นผู้ช่วยและเลขานุการ 1 คน) รวมผมด้วย เป็น
5 คน ... งานก็คือแจกข่าวตัวเองและตัดข่าวความเคลื่อนไหวของเราและ
คู่แข่ง ... กรณี "โลกสลับสี" เป็นสินค้าที่ซื้อขาย โดยได้รับการสนับสนุนจาก
ธนาคารไทยพาณิชย์ จึงไม่จำเป็นต้องมีการประชาสัมพันธ์ แต่ถ้าไม่ทำเลยก็
ไม่เหมาะในภาพรวมของบริษัท ... ต้องรัดกุมเพราะงานทีวี [TV] เป็นสิ่ง
ที่รวดเร็วจึงอาจรั่วไหล หรือ ถูกตัดหน้าในเรื่องที่เราวางแผนจะทำได้ง่าย
เช่นเรื่อง "ทะเลไทย" จะรอให้ถ่ายทอดไปได้ 70% ก่อนแล้วจึงพรีอาร์ [P.R.
: Public Relations] เพราะมั่นใจแล้วว่า คนอื่นทำตามเราไม่ทันแน่
หรือ "แม่น้ำเจ้าพระยา" ก็เริ่มพรีอาร์เมื่อได้วางแผนรวบรวมข้อมูลพร้อมที่จะ
ถ่ายทอดแล้ว ... แต่ถ้าเป็นสารคดีสั้นๆ เล็กๆ อย่างเช่นเวียดนาม หรือลาว
ก็พรีอาร์ไม่ได้ เพราะคนอื่นอาจทำตัดหน้า หลักมันอยู่ตรงนี้ เหลี่ยมมันอยู่กัน
ตรงนี้ เป็นเรื่องของธุรกิจ ไม่ใช่ให้เห็นแก่ตัว ... แต่ถึงใครจะเลียนแบบเรา
ก็ไม่ค่อยกลัว เพราะการทำงานของเราเป็นที่ยอมรับว่า มีคุณภาพ และมี
ประสิทธิภาพเพียงพอ ²²

ฝ่ายประชาสัมพันธ์นั้น ก็เช่นเดียวกับผู้อำนวยการฝ่ายการตลาด
และทีมงานผลิตรายการ "โลกสลับสี" ที่ต่างก็มีความเชื่อมั่นในความสามารถ และ

²² สัมภาษณ์ นิรุติ ศิริจรรยา, ผู้จัดการฝ่ายประชาสัมพันธ์ บริษัท
แปซิฟิก อินเตอร์ คอมมิวนิเคชั่น จำกัด, 8 ธันวาคม 2538.

ภูมิหลังความชำนาญงานในสาขาวิชาชีพของตน [Media Professional] ถึงแม้ว่าฝ่ายประชาสัมพันธ์จะได้ชื่อว่ามีบทบาทโดยตรงต่อภาพลักษณ์ของรายการค่อนข้างน้อยก็ตามที่ อย่างไรก็ตามก็ติดกลยุทธ์บางประการ ดังเช่นที่คุณนิรุติ์กล่าวมาแล้วข้างต้นก็นับได้ว่ามีความสำคัญในการช่วยปกป้องผลประโยชน์ขององค์กร และช่วยคุ้มครองลิขสิทธิ์ทางความคิดของทีมงานผู้ผลิตได้ไม่น้อยเลยทีเดียว

จะเห็นได้ว่า "กระบวนการผลิตรายการสารคดีชุดโลกสลัปสี" นั้น มีขั้นตอนที่ละเอียดซับซ้อนพอสมควร แม้จะเป็นแค่เพียงการถ่ายทำภายในประเทศ เพราะนอกจากจะต้องผลิตงานตามลำดับขั้นตอนทั่วไปแล้ว ยังต้องใส่ใจกับความพิถีพิถันด้าน "คุณภาพ" เพื่อผลักดันให้ผลงานยังคงเป็นที่ยอมรับต่อไป ทั้งจากผู้สนับสนุนรายการ ผู้บริหารสถานี องค์กรทางวิชาชีพอื่นๆ รวมถึงกลุ่มผู้ชมอีกด้วย ซึ่งในแต่ละขั้นตอนก็ต้องพยายามฟันฝ่าอุปสรรคนานาเพื่อให้ได้รับผลสำเร็จในขั้นสุดท้าย

สำหรับ "การผลิตสารคดีในต่างประเทศ" นั้น ก็มีขั้นตอนต่างๆ ที่นับว่าคล้ายคลึงกันกับการผลิตในประเทศ แต่อาจแตกต่างกันไปบ้างในรายละเอียดบางอย่างของงาน ซึ่งคุณภูเก็ท ภาณุจนะวณิชย์ หนึ่งในผู้ควบคุมการผลิตรายการ "โลกสลัปสี" ได้กล่าวว่า "เนื่องจากข้อจำกัดที่มีมากกว่า" ดังข้อมูลต่อไปนี้

ขั้นตอนก่อนการผลิต [Pre-Production]

มีความแตกต่างในประเด็นต่อไปนี้

1. การติดต่อประสานงาน

เนื่องจากการถ่ายทำในต่างประเทศ จึงต้องติดต่อผ่านทางเจ้าหน้าที่ของสถานทูตแต่ละแห่ง ซึ่งหากเป็นประเทศ "สังคมนิยม" ก็มักจะกำหนดอัตราค่าใช้จ่ายมาให้เลย แต่หากเป็นประเทศ "เสรีนิยม" เช่น ฮองกง ทีมงานก็จะต้องทำการตรวจสอบหาข้อมูลเพิ่มเติมด้วยตนเอง หรือผ่านทางบริษัทนำเที่ยว

ก็ได้ ดังนั้นหน้าที่หลักของ "ผู้ประสานงาน" จึงเน้นไปที่การติดต่อขออนุญาตถ่ายทำ และต้องใช้ทักษะในการสื่อสารอย่างสูงที่เดียว เพื่อโน้มน้าวให้ผู้มีอำนาจ หรือผู้เกี่ยวข้อง ยินยอมให้ความร่วมมือด้วยดี

โดยทั่วไปนั้น การเดินทางไปถ่ายทำในต่างประเทศของทีมงานในแต่ละครั้งจะกินเวลาประมาณ 15-30 วัน จึงต้องมีการเตรียมการเบิกเงินเพื่อทอดรองจ่ายไปให้เพียงพอเป็นคราวๆไป เช่น ในกรณีของคุณลักษณ์ เพ็ญถนอม หนึ่งในทีมงานผู้ประสานงานการผลิตรายการ "โลกสลับสี" ๖ ดังกล่าวถึงความรับผิดชอบบางส่วนในการเดินทางไปถ่ายทำสารคดีชุดมรดกโลกที่อินโดนีเซียว่า "ไปกัน 4 คนมีโปรดิวเซอร์ [Producer], สคริปต์ [Script Writer], ผู้ช่วยกล้อง และตัวน้องเอง [คุณลักษณ์] ไปประมาณ 2 อาทิตย์ ถือเงินไปเกือบแสน เรื่องที่พัก เรื่องอื่นๆก็ได้คนรู้จักกันที่สถานทูตช่วยติดต่อให้เพราะเขาเคยทำงานร่วมกับทีมงานโลกสลับสี ในตอนอื่นๆมาแล้ว"

จะเห็นได้ว่า นอกเหนือจากความสามารถของบุคลากร, ความพร้อมด้านเทคนิคอุปกรณ์ และงบประมาณของบริษัทฯแล้ว สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งซึ่งไม่ควรมองข้ามความสำคัญ ก็คือ "ความสัมพันธ์" กับบุคคลหรือองค์กรต่างๆที่แวดล้อมอยู่ภายนอกเพื่อจะช่วยเหลือให้การดำเนินงานในหลายๆขั้นตอน เป็นไปได้โดยสะดวก และคล่องตัวยิ่งขึ้น

2. การวางแผนการถ่ายทำ

ต้องกระทำอย่างละเอียดรอบคอบ โดยศึกษาความเป็นไปได้เกี่ยวกับการถ่ายทำให้ดีก่อนเพื่อป้องกันการผิดพลาด ซึ่งหากปล่อยให้เกิดขึ้นมากก็จะแก้ไขได้ยาก เพราะการถ่ายทำในต่างประเทศนั้นมีข้อจำกัดมากมาย ทั้งด้านเวลา, สภาพอากาศ, ภาษา รวมถึงการวางแผนการใช้จ่ายงบประมาณให้เพียงพอ

คุณอรรถพงษ์ เพ็ชรพริ้ง ช่างภาพสารคดีพิเศษซึ่งเคยมีประสบการณ์ร่วมงานการผลิตสารคดีโลกสลับสี เพียงหนึ่งชุด คือ "นครวัด นครธม" กล่าวว่

เป็นหนึ่งในชุดที่จะทำให้จดจำไปนานทีเดียว เนื่องจากข้อจำกัดที่มีอยู่อย่างมากมาย อาทิ

... เขมร [กัมพูชา] เขาให้เวลาเราถ่ายทำรายการได้ 2-3 วัน ตอนแรกจะให้เราไปเช่าเป็นก๊อบเบิ้ลด้วยซ้ำ ... พอไปถึงก็ตกตะลึงในความใหญ่โตจนทำอะไรไม่ถูก เพราะมีเวลาน้อยมาก ก็แก้ปัญหาโดยให้พี่ธี [คุณธีรภาพ] เดินนำหน้าไปสำรวจก่อน ทุลักทุเลมาก ไปกัน 4 คน แบกคอลลี่ [Dolly] ไปด้วย ... อื้อวอนไปๆ มาๆ เขาก็ให้อยู่ต่อได้เป็น 5 วัน แล้วในที่สุดก็ต่อรองได้เป็น 7 วัน แต่ก็เจอปัญหาเตรียมเงินไปไม่พออีก ต้องใช้วิธีส่งเงินจากบริษัทฯ ไปให้คำก้อน [เจ้าหน้าที่ข่าวสารที่ สบป.ลาว] ผากส่งขึ้นการบินลาว มาให้ทูตลาวที่ประจำเขมร แล้วทูตลาวก็บินไปให้ที่นครวัด ใช้เวลาตั้ง 50 นาทีกว่าจะนั่งเครื่องไปถึง เขาใจดีมาก ให้ค่าตอบแทนเขาก็ไม่เอา เลยใช้วิธีขึ้นเครดิตท้าย [Credit Title] ขอบคุณเขาไป²³

บทเรียนในครั้งนั้น ทำให้เห็นถึงความไม่แน่นอนของกฎเกณฑ์การปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าพนักงานในบางท้องถิ่น ซึ่งเข้าใจและควบคุมได้ยาก เพราะต่างกันทั้งเชื้อชาติ ภาษา และวัฒนธรรม ที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือประสบการณ์ดังกล่าวยิ่งตอกย้ำให้เห็นว่า การเตรียมการด้านงบประมาณ เมื่อต้องเดินทางไปถ่ายทำยังต่างประเทศนั้นจะต้องถือเป็นปัจจัยสำคัญอันดับต้นๆ ที่เดียว เพราะโอกาสที่จะมีผู้ใจดีมาคอยให้ความช่วยเหลือเช่นนี้ นับวันจะยิ่งหาได้ยากเต็มที่

คุณลักษณะ เพ็ญถนอม ในฐานะผู้ประสานงาน และดูแลการใช้จ่าย ได้ยืนยันกับผู้ศึกษาว่า สำหรับตนเองนั้นไม่เคยมีปัญหาเรื่องเงินไม่พอขณะถ่ายทำ เพราะได้มีการประชุมวางแผนการใช้จ่าย และเตรียมการดีทุกครั้งที่จะต้องออกเดินทางไปถ่ายทำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในต่างประเทศ

²³ สัมภาษณ์ อรรถพงษ์ เพ็ชรพรุ่ง, ช่วงภาพรายการสารคดีโลกสลบสี, 8 มีนาคม 2538.

ส่วนคุณภูเก็ต กาญจนะวณิชย์ ก็ได้ให้ข้อมูลว่า ทีมงานจะตรวจทันที ทุกครั้งหลังการถ่ายทำว่าครบถ้วนหรือไม่ เพราะหากปล่อยให้เวลาผ่านไปแล้ว ก็คงจะยากที่จะกลับไปถ่ายทำซ้ำได้อีกครั้ง

ขั้นตอนการผลิต [Field Production]

1. การเดินทาง

ถ้าเป็นประเทศใหญ่ๆที่มีพาหนะให้เช่าหรือมีการคมนาคมสะดวก ก็ไม่มีปัญหา แต่สำหรับบางประเทศนั้นยังคง "ด้อยพัฒนา" อยู่ เรื่องของพาหนะและการคมนาคม เช่นถนนหนทางจึงยังขาดความสะดวกสบาย ทำให้ทางทีมงานต้องใช้เวลาส่วนใหญ่หมดไปกับการออกเดินทางตระเวนถ่ายทำ ตัวอย่างเช่น ในประเทศใกล้เคียง คือสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ซึ่งพาหนะและการคมนาคมในตัวเมืองสะดวกมาก แต่ถ้าออกนอกเขตกำแพงนครเวียงจันทน์ไปแล้ว ก็อาจจะไม่คล่องตัวเท่าที่ควร หรือแม้แต่ประเทศกัมพูชาที่ยังคงมีการสู้รบอยู่เสมอ ก็อาจไม่มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินเท่าใดนัก (เคยมีกรณีทีมงานถ่ายทำของบริษัท IBC Cambodia ถูกปล้นกล้องในที่เปลี่ยว ขณะเดินทางไปถ่ายทำ ในราวปี พ.ศ. 2537 แต่ก็นับว่าโชคดีที่ไม่มีผู้ใดได้รับอันตราย : ข้อมูลขณะที่ผู้ศึกษา ยังเป็นผู้ปฏิบัติงานในบริษัท IBC Lao)

2. การถ่ายทำ

ในขั้นตอนนี้ต้องกระทำกันอย่างเร่งด่วน เนื่องจากมีเงื่อนไขด้าน "เวลา" มาเป็นตัวกำหนด นอกจากนี้ยังต้องเร่งถ่ายทำเพื่อหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้ากับเจ้าหน้าที่ของรัฐในบางประเทศ ที่มีกจะ "ขาดความเข้าใจ" ในลักษณะของงานการผลิตรายการโทรทัศน์ ดังเช่นประสบการณ์ ที่คุณภูเก็ตเคยสัมผัสมาว่าบางครั้งต้องใช้เวลาเจรจากันอยู่นาน เพราะไม่ลงตัวสักที โดยเฉพาะบางประเทศที่ทราบมาว่ามักมีการคอร์รัปชัน [Corruption] สูงอยู่แล้ว ก็จำเป็นที่จะต้องยอมจ่ายบบางส่วนไป เพื่อให้เขายอมอนุมัติได้เร็วขึ้น

ขั้นตอนหลังการผลิต [Post Production]

1. การตัดต่อลำดับภาพ

เมื่อถ่ายทำเสร็จในบางช่วง ก็จะทยอยส่งเทปกลับมายังบริษัท ก่อนเพื่อตัดต่อล่วงหน้า โดยไม่ต้องรอให้ถ่ายทำเสร็จ เป็นการประหยัดเวลาและลดทอนขั้นตอนบางอย่างที่ล่าช้าออกไป

2. การเรียบเรียงดนตรีและเสียงประกอบ

เมื่อพอจะทราบ Theme ที่แน่นอนของเรื่องแล้ว ทีมงานก็สามารถ Brief ให้ทีมผู้แต่งเริ่มดำเนินการได้ทันที โดยไม่ต้องรอให้ตัดต่อเสร็จสมบูรณ์และในกรณีการถ่ายทำในต่างประเทศนี้ "มักจะไม่มีแก้ไขดนตรีประกอบ" เพราะข้อจำกัดด้านเวลาเป็นประการสำคัญ

ดังได้ทราบแล้วว่า "ข้อจำกัด" ของการถ่ายทำรายการในต่างประเทศ นั้นมีมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สาเหตุที่สืบเนื่องมาจากสภาพทางภูมิประเทศ, ภูมิอากาศ รวมทั้งความกดดันจากเงื่อนเวลาดังได้กล่าวมาแล้วนั้น ถือได้ว่าเป็นอุปสรรคสำคัญที่ยากจะหลีกเลี่ยง เคยมีกรณีตัวอย่างของการถ่ายทำสารคดีเรื่อง "48 วันในทิเบต" ซึ่งคุณวิชัย อุดมพงษ์ลักขณา ได้ให้ข้อมูลไว้ดังนี้ "... ทีมงานเล่าว่าที่ทิเบตอากาศหนาวมาก ยิ่งเดินขึ้นไปสูงก็ยิ่งหนาวมากขึ้น เคลื่อนไหวร่างกายไม่ได้ หายใจก็ไม่ออก จนคุณชนินทร์เกือบตายมาแล้ว ตอนนั้นกำลังเร่งถ่ายภาพอยู่ แล้วก็ล้มลงไปเลย ทีมงานต้องรีบพาส่งโรงพยาบาล โชคดีที่พื้น พี่คิดว่าความยากลำบากอย่างนี้ถือเป็นตัวอย่างในการทำงานอาชีพที่สมบุกสมบันจริงๆ

ดังนั้น เมื่อเปรียบเทียบกันแล้วจะเห็นได้ชัดว่า "การดำเนินงานผลิตรายการในต่างประเทศ" นั้นค่อนข้างจะมีความยากลำบากหลายประการซึ่งก็ล้วนแล้วแต่เป็นข้อจำกัดที่ "ควบคุมได้ยาก" ที่เดียว เพราะเกิดจากปัจจัยภายนอก [External Factors] เป็นสำคัญ ดังจะได้กล่าวถึงรายละเอียดในโอกาสต่อไป